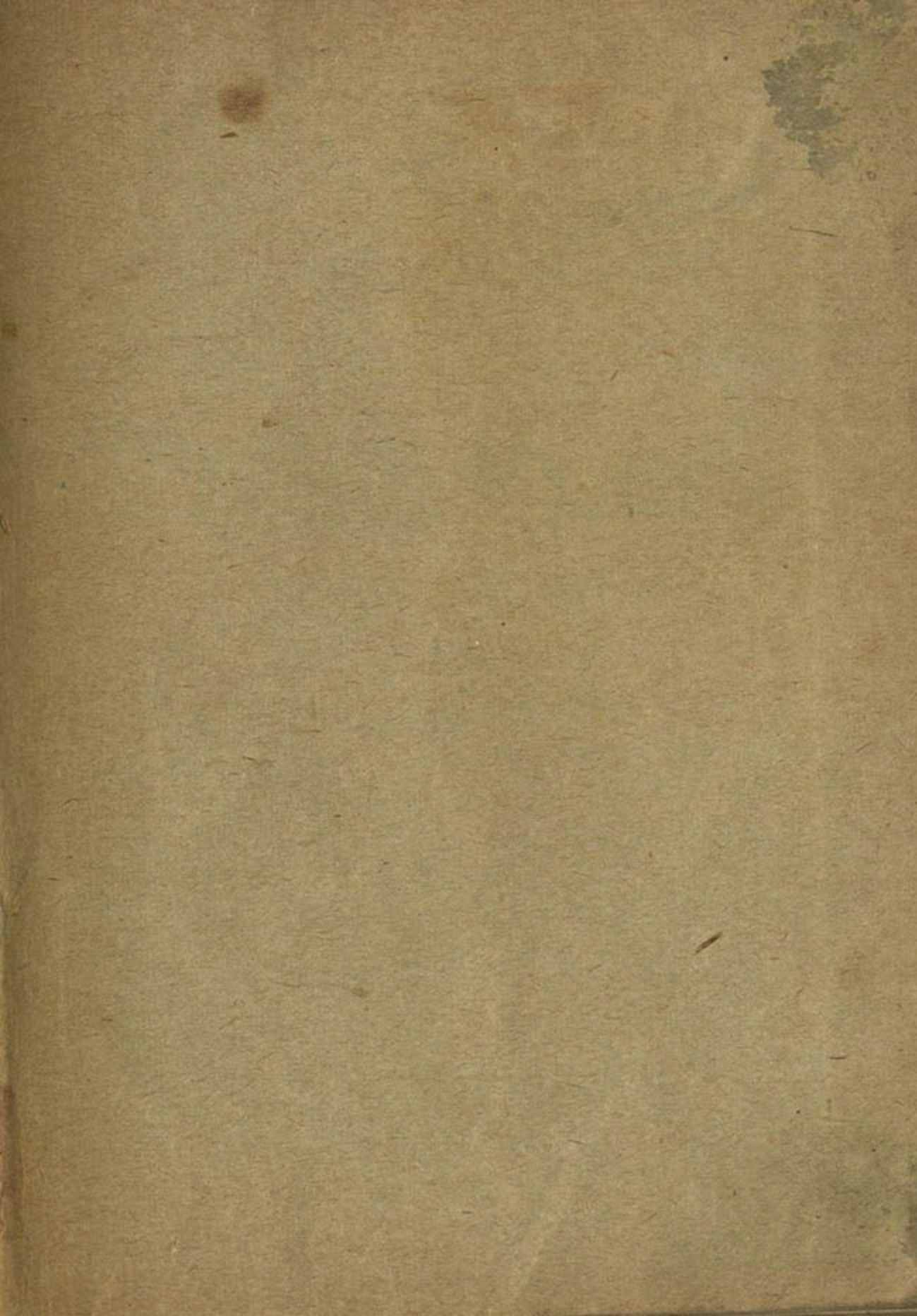

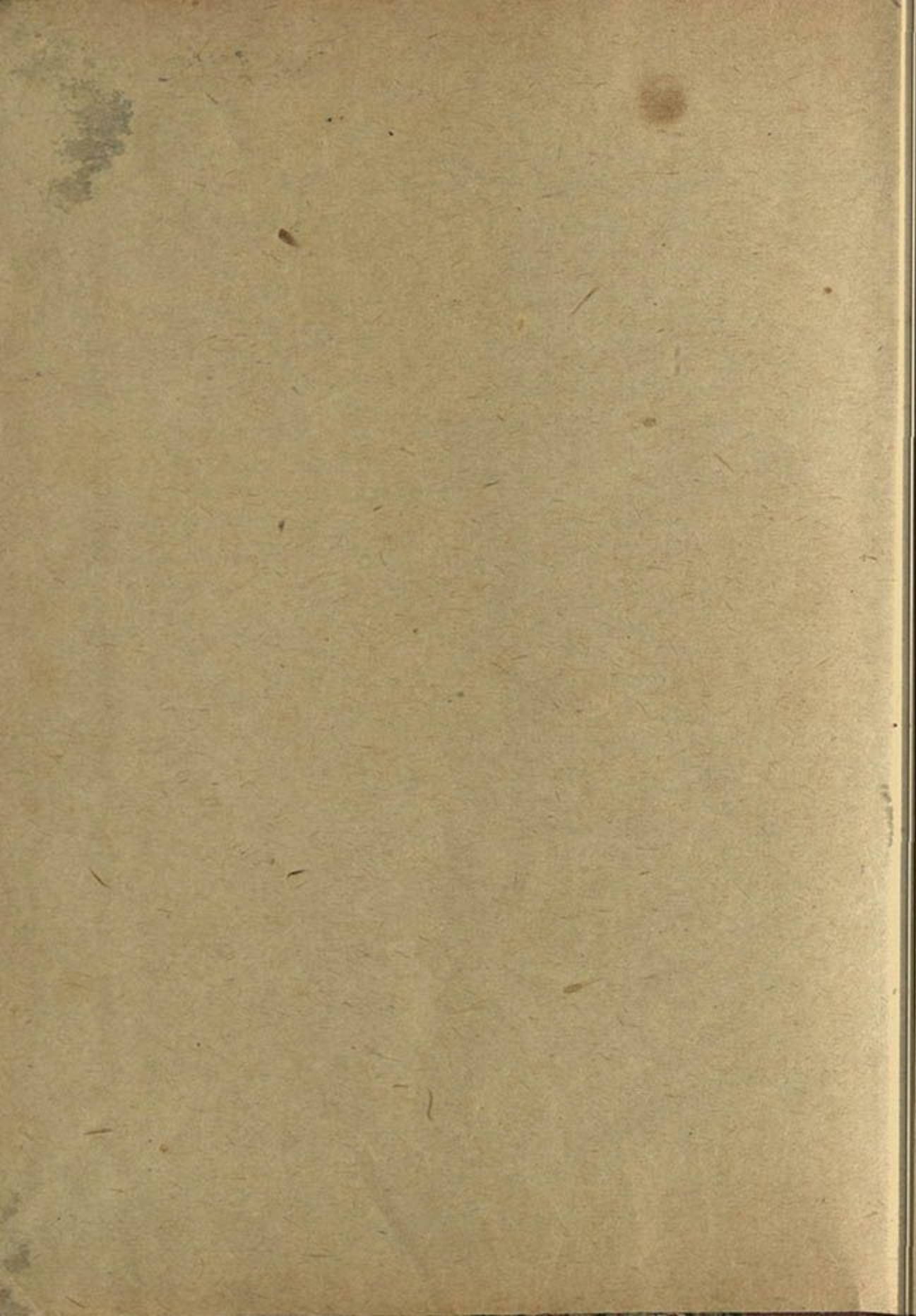
V15a

3543

15а

3543

Якуб Колас.

~~Лен. № 487~~

Сымон Музыка.

Поэма у VI-і часьцях.

Часьць I, II і III.

МЕНСК.
1918.

Выданне «ВОЛЬНАЕ БЕЛАРУСІ.»

2015

Менск, друкарня Я. А. Грынблята.

Сымон Музыка.

Казка жыцця.

Часьць I.

I.

— Ото-ж, хлопец урадзіўся!
І ў каго ўдаўся ён?..
Чаго, дурэнь, ўтарапіўся?!..
Лепей здох бы ты, Сымон!
Хоць бы сэрца ні ад'ядаў,
Ні мазоліў бы вачэй...
Ні дзіця, а нейка здрада,
Ні падобны да людзей! —
Ні адзін раз чуў папрокі
Ад бацькоў сваіх хлапчук.
А за што? за што нарокі?
З-за чаго той злосны гук?
«Мусіць я дапраўды ліхо»,

Сам сабе гадаў Сымон,
Сам сабе сьмеяўся ціха
І сьпеваў, званіў, як звон, —
Бы той звон, што на званіцы
У ціхай жаласьці гучаў
І далёка, з-за крыніцы
Плыў па ветры, заміраў.
Гаманіў Сымон с сабою,
Песьні розныя складаў,
Кучэравай галавою
Варушыў ён і ківаў.
На сьмех хлопца падымаюць:
— «От, дурубала, доўбня»!
Бьюць Сымонку і штоўхаюць,
Бы ні хлопец, а шчэня.
А той нават ні заплача
Толькі голаву прыгне,
Як яго рука ледача
Чыя-небудзь штурхане.
Але й праўда: ні падобны
Быў Сымонка да другіх.
Гэта быў хлапчук асобны:
У вочках круглянькіх, жывых
Заўсягды дума бліскала;

Утаропіцца — глядзіць,
На губах сьмяшок, бывала,
Заблукае, задрыжыць.
Пазірае — замірае
Мэрам весь аддасца ён
Ды зьнячэўку запытае:
— Чаго, мама, стогне звон?
Звон ў Сымонкі многа значыў,
Звон надтрэснуты, стары,
Што ў іх цэркві з даўных часаў
Бомкаў жаласна у гары.
І як толькі ў звон зазвонюць,
Як застогне у вышы, —
Адгукнуцца, загамонюць
Стрункі усе у яго душы.
Сэрцо у хлопца страсянецца,
Сам увесь ён задрыжыць.
І душа яго, здаецца,
У сьлед за звонам паляціць, —
Паляціць у старонку тую,
Дзе ён сумна заміраў.
Так звон душу маладую
Забіраў і калыхаў.
Ды ніхто ні знаў тых струнаў,

Патайных ніцей души,
Што шчэпляюць гук пярунаў
З немым голасам цішы.
Хлопчык бедны ўсіх баяўся:
Кепскі брат, ні любы сын,
Заўжды ён, бедак, трымаўся
Ад усіх збоку і адзін.
Палюбіў ён адзіноту, —
Бо у гурці кепска жыць;
А адзін ён мог ў ахвоту
Пець, сьмеяцца, гаманіць.
У летку жыў Сымон раздольна:
Пойдзе с хаты ў поле, ў луг, —
Цёпла ўсюды і прывольна, —
Грае сэрцо, грае дух.
Сядзе ён на камень ў збожжы,
Ні схісьнецца і маўчыць,
Ловіць сэрцам сьпеў прыгожы,
Як жытцо загаманіць,
Як зазвонюць і заграюць
Мушкі, конікі, жучкі,
І галоўкай заківаюць,
Засьмяюцца васількі.
У сэрцы сьпеў той адклікаўся

І так добрынька было,
Што Сымонка сам сьмеяўся, —
Усё сьмеялось у ім, цвіло.
Заміраў тагды хлапчынка,
І здавалася яму,
Што ён знае, як травінка
Сваю думае думу,
Што гаворыць жытні колас,
І аб чым шуміць ячмень,
І чаго сьпевае ў голас
Мушка, конік, авадзень.
Млеў і таяў ўвесь Сымонка,
Як у восень жураўлі
Сумны крык ранялі звонка
І хаваліся ў далі,
Ды яз потым прападалі
С крыкам жаласным яны,
Як бы с плачам пакідалі
Родны край свой да вясны.
Хлопчык доўга, нірухомы,
Усё стаяў і усё глядзеў
У край далёкі, нівядомы,
Дзе той вырай паляцеў.
Так і жыў ён, гадаваўся,

Як пры сьцежцы той гарох,
Сам с сабою забаўляўся,
Бегаў, рэзьвіўся у палёх
І размову веў з жытамі,
З матылёчкамі гуляў;
Так і жыў ён дні за днямі,
Так сабе ён разважаў.

І І.

Часы йшлі, і дні міналісь,
Рос Сымонка дзень ад дня,
А з гадочкамі мянялісь
Дзетак забаўкі, гульня.
І Сымон меў сваё дзело:
Стаў авечкі ён ганяць,
Хоць аб волі сэрцо млело
Хоць хацелось пагуляць.
У полі часта ён стыкаўся
З дзедкам Грышкам с-пад карчмы,
Што ўсім гуртам ён наймаўся
Пасьвіць стадка да зімы.
Сваякоў дзед ўсіх адрокся,
А мо' ён іх і ні знаў;
Хто быў, скуль ён прывалокся,

Дзед пра тое ні казаў;
А калі яго пыталі,
Дзед рукой адно махне.
Дзед быў ціхі—й ні чапалі,—
Так і жыў на чужыне.
Дзед с Сымона ні сьмеяўся
І ні кпіў, ні ушчуваў.
Хлопчык з дзедам ссябраваўся,
Думкі дзеду павераў.
Сядуць, часам, ў дзень пад грушу
І гаворку распачнуць,
Распытаць пра сее, тое,
Што займало яго вум,
Бо Сымон ні меў спакою
Ад сваіх трывожных дум.
— Дзедка! чуеш, — во: сьпевае!
Ці ж ні чуеш, дзедка, вуны!
— Гэта здань твая такая:
Адхрысьціся, хлопчэ, плюнь! —
— Як-та здань! А ты паслухай! —
Дзед схіляе галаву,
Шапкай чорнай, аблавухай
Чуць ні ўлазючы ў траву.
— Не, ні чую!—Ото, дзедка!

Мусіць ты зусім аглух:
То-ж сьпевае с кветкай кветка! —
Вочы вырачыць пастух,
На Сымонку пазірае.
— Ах, хітрац, ото, лайдак!
Чаго ён ні выдумляе;
Бач, знайшоў якіх сьпевак!
— Хіба-ж кветкі ні сьпеваюць?
— Ну, які ўжо іх там сьпеў:
Кветкі голасу ні маюць,
Пройдзе ветрыка павеў,
Схісянуцца і ні ўчнеш
Ды ізноў моўчкі стаяць...
— Ат, дзядуня: ты жартуеш,
Мяне хочыш узлаваць...
— Ой, дзіўны ты!—дзед гаворыць,
Круціць сівай галавой.
Хлопчык зноў свае гуторыць,
Гледзючы ў даль прад сабой.
— Дзед, зірні: куды-та хмаркі
Усё ідуць, ідуць, як дым?
Там так добра, вольна, ярка,
А яны ідуць. Ці ім
Натта гарача ад сонца,

Ці іх гоніць што адтуль,
Ці ім кепска там безконца?
І скажы, дзядок: адкуль
Хмаркі гэтыя прыходзюць?
— Эх, дзівак ты!—кажэ дзед:
Што за мыслі ў цябе бродзюць?
Так утворан Божы сьвет:
Грэе сонцо, ходзяць хмары,
У летку дождж ідзе, грыміць,
У ноч «карэмысло», «стожары»,
Зоркі, месячык блішчыць.
Вее вецяры і сьціхае,
Для ўсяго свая чарга;
Па зіме весна ўбірае
Твар зямлі, лясэ, луга,
І прачнецца ўсе дазвання,
Жыццё збудзіцца ў зямлі,
І без нашага пытання
Колас вырасьце ў раллі...—
Хлопчык слова ні прароніць,
У вочы дзеду ён глядзіць
І галоўку чуць прыклоніць,
Ні варушыцца, маўчыць.
— Не, дзядок... ні тое, дзедку!

А ты от скажы: чаму
Вецяр песьні пая ў летку,
Плачэ-ж жаласна ў зіму?
— Схамянiся, Бог с табою!
Унь аб чым ён запытаў...—
Зноў круціў дзед галавою
І плячыма паціскаў.
— От, дык хлопец! Скуль ты ўзяўся?
Не, сапраўды ты дзіўны!
Ці разумным ты прыўдаўся,
Ці з уроду ўжо дурны?
Не, с цябе, відаць, штось выйдзе,
Толькі кiнь сваю думу—
Усё само з гадкамі прыйдзе,
Прасвятлеецца ў вуму...
От, каб ты вучыўся змала,
Кніжку б ў рукі даць табе! —
Дзед і хлопчык замоўкалі,
Кожын думаў на сабе.

Раз Сымонку давялося
Чуць, як граюць дудары,
І яму тагды здалося,
Што да гэтае пары
Ён дзіцяцка быў дурное,

Што ні жыў ён, а блукаў,
І цяпер адкрылось тое,
Чаго шчыра так жадаў.
Слухаў хлопчык, як там гралі,
З вочак сьлёзы палілісь,
Струны сэрца ў ім дрыжалі,
У тахт музыкам падпевалі,
На спатканне ім нясьлісь.

Дудары ўсё перагралі,
Даляй ў сьвет яны пайшлі,
А ў яго душы сьпевалі
Зыкі дзіўныя,плылі,
Разрасталісь і далёка
Дух ўздымалі за сабой
І нясьлі яго высока
Над гаротнаю зямлёй.
Зыкі душу напаўнялі,
І куды б ён ні пайшоў,—
Над імі гралі і сьпевалі,
Дудкі, песьні дудароў.
Пяць раз ён губляў авечкі,
Шкоды ў полі нарабіў,
Здратаваў шнуроў тры грэчкі,
Вератнік аўса прыбіў...

Зато-ж хлопцу дасталося
Ад суседзяў, ад бацькоў!
Многа выцерпець прышлося
Папіханак, кулакоў.
Толькі-ж хлопчык ні чуў болі
І ні тым занят быў ён:
Зыкі смутку, песьні волі
Чуў хлапчук з усіх старон.
І цяпер, як ніпрытомны,
Стаў на гонях і стаіць,
Бытцым той батрак бездомны,
Што ні мае дзе схіліць
Галаву сваю сірочу
І надзеі ў ім німа...
Сам Сымон ні знаў, што хочэ,
Дзе, аб чым яго дума.
— Эй, Сымон! заснуў, ці што ты?
— А, то ты! Ах, мой дзядок!..—
— Дзе-ж авечкі? ах, блазнота!
Ой, дадуць табе, браток!
Тут Сымон апамянуўся,
Бегчы кінуўся стралой...
— Стой, куды ты?.. ні ачнуўся!
Унь, авечкі, пад гарой!

«Зьбілі хлопца зусім с тропу»,
Дзед с сабою разважаў:
«Бьюць, як цэпам тым па снопу,
Як ён рух яшчэ схаваў!»
— Ну, што думаў, брат Сымоне? —
— Ах, дзядуля любы мой!
Дудары тут шлі сягоння...
Як жа гралі — аё-ей!
— Дудары? — стары спытаўся:
— Гм! Дык унь што... Пачакай:
Ты ні простым, брат, удаўся, —
Дам табе я нешта, — грай,
А пакуль што, мой бедачэ,
Павучысь на дудцы граць;
Ты музыка, ні іначай,
І вялікі мо' — як знаць?
У мяне ёсьць дудка-грайка,
Калісь сам, брат, выцінаў...
На, Сымонка, памятай-жа! —
Тут халат дзед расхістаў
Ды с кішэні-бакавушкі
Вынуў дудку-весалушку,
Перш сам ў зубы яе ўзяў
І па дзірках разоў пару

Спрытна пальцамі прабег...
У Сымонкі ў вочках, ў твару
Бегаў ціхі-ціхі сьмех,
І, працягшы сваю ручку,
Вочак з дзеда ні спускаў.
— На, Сымоне, мзеш штучку —
Граі здаровы!—дзед сказаў.
Бы той дар сьвяценькі з неба,
Дудку тую ўзяў Сымон...
— Намачыць яе, брат, трэба:
Галасьнейшы будзе тон.

ІІІ.

Ніпрыхільны, як сіротка,
Ніпрыласканы нікім,
Знаў Сымонка як салодка
Жыць ось так с сабой самым.
На Сымонку даўно ў хаці
Усе махнулі ўжо рукой.
Ні радзіцца-б лепш дзіцяці
С такой чуткаю душой
У тых куточках, дзе спрадвеку
Беднасьць лютая царыць.
Робіць зьверам чалавека,

Сэрцо, душу халадзіць;
Дзе усё жыцце за кус хлеба
Ідзе злосна талака,
Дзе так пільна праца трэба,
Плечы крэпкія, рука,
Дзе рот лішні на прымеці
І так здрадзіцца сямьей...
Лепей бы ні жыць ў тым сьвеці
Дзеткам с чуткаю душой.
І Сымонка чуў і бачыў,
Як крывіліся дзядзькі,
Што ён у хаці бедны, значыў;
Нават родныя бацькі
Папрэкалі сына хлебам,
Злосна звалі «клышаком»,
Ніўклюдай і ніграбай
Дармаедам, гультаям,
Горка стане бедачыне,
Ні прыхіліцца нігдзе;
Тагды толькі жаль астыне,
Як паскардзіцца дудзе.
На прыволлі сеўшы ў полі,
Сумна стане хлопчык граць:
Льюцца, таюць зыкі болі,

Віснучь у воздусі, дрыжаць,
Ды заплачуць, затрасуцца,
Капнучь дробнымі сьлязьмі,
То ў гару яны памкнучца,
То зноў нікнуць па зямлі
І жалобна заміраюць
Немаў скаргою глушы,
То зноў ціха зачыняюць
Гоман сэрца і душы.
— Ото-ж, леўка, здольна грае,
Як дудар той запраўскі;
Так, галубкі, выцінае,
Што рве сэрцо на куска! —
Смута ж не як усіх апране,
Разагнуцца і стаяць,
Як Сымон на дудцы стане
Жальбу сэрца выліваць.
Так-жа грае ён прыгожа!
Серп застыне ў іх руках,
І павісьне жменька збожжа
На разогнутых плечах.
Але дудка замірае,
Як бы той дзявочы ўздых
І паволі заціхае

У зачарованых краёх.
Граў Сымонка, а дзед слухаў,
Пахіліўшы галаву,
Як бы ён з вялікай скрухай
Думаў цяжкую думу.
— Добра граеш, хвацка граеш! —
Дзед, ачнуўшысь, гаварыў:
— І вялікі таянт маеш!..
Я, брат, зразу раскусіў,
Што музыкам ты радзіўся.
Малайчына, брат Сымон!
Ды глядзі... каб ні пабіўся,
Як той твой царкоўны звон. —
Тут блазотка схісянулася,
Вочкі бліснулі агнём,
Як бы у сэрцы штось ачнулось,
Абудзілося у ём.
Урэшці хлопчык ні стрымаўся.
— Не, — ты будзеш рагатаць...
Я даўно ўжо прыбіраўся
Штось табе, дзядок, сказаць,
Толькі-ж ўсё ні прыбяруся,
Ні асьмелюся ніяк:
Сьмеху дзедава баюся.

15а
3543

— Эх, Сымон, ото дзівак!

Праўда: молада, зялёна,

Ах, каб ты здаровы рос! —

Да сябе дзед ўзяў Сымона,

За плячук яго патрос.

— Ну, разказвай, кажы сьмела,

Мой музыка малады,

Што у цябе там зноў пасьпело

Можа песня для дуды? —

Тут Сымонка штось замнуўся,

Навакола паглядзеў,

Як зьварок той азірнуўся,

Бліжэй к дзеду ён прысеў.

— От, што ўперад запытаю:

Дзед, ці чуе зямля боль,

Як па ёй саха крывая

Робіць боразны і роль?

Як зямельку конік топчэ,

Ці баліць ёй, ці чутно?

— Мудра ты пытаеш, хлопчэ,

Проста слухаць мне дзіўно...

Не, ні чуе, бо ніжыва:

Хіба можа чуць пясок?

Заўсягды зямля маўчліва,

Як ні бій яе — маўчок!
Змоўк Сымонка і прыгнуўся,
Цень задумы на ём лёг,
І у думках зноў замкнуўся,
Зноў скуб траўку каля ног.
— Не, дзядок: а мне здаецца,
Што яна такі жыва.
Бо адкуль усё бярэцца:
Краскі, дзерэво, трава?
Усё з зямелькі, дзедка мілы!
Хто ж іх корміць, дарагі?
Хто дае ім, дзедка, сілы?
Як, с чаго, растуць лугі?
І чаго зямля так сумна
Познай восенню, зімой?
І чаму прыветна, шумна
І так весяла вясной?
Бо яна, відаць, штось знае,
Бо яна жыве, дзядок!
Усё жыве і душу мае;
Краска, дзерэво, жучок...
— Хто яго, Сымонка, знае,
І ні нам судзіць аб тым, —
Дзед гаворку замоўляе:

— Ні мне розумам дурным
Гэты Божы сьвет тлумачыць,
Бо хто ж я? сьляпы мужык.
Мо' твой розум далей бачыць,
Мо' ты ў праўду глыбей ўнік. —
    Весялей Сымон, сьмялее,
Вочкі круглыя ўскідаў.
— Ты зірні, дзед: унь чарнее —
На лес хлопчык паказаў —
Пара хвоек так прыгожа,
Ты прыгледзься добра к ім.
Ці ні праўда, як ні схожо
Адно дзераво з другім?
Тая хвоя, што пры полі,
Бач, стаіць, як важны пан,
Разгарнуўшы на прыволлі
Свае лапы, як жупан.
А другая, нібарака,
Пахілілася на ніз,
Стан пагнуўся, як кульбака,
І верх жудасна абвіс.
А чаму? У іх дзьве долі,
Два ніроўныя жыцця... —
— Ну, Сымон: ні чуў ніколі,

Каб тваіх гадкоў дзіця
Ды так мудра разважало!
Толькі ведаеш браток:
Мне здаецца усё, што мала
Пажывеш ты, галубок,
Бо ні любяць сьвет і людзі,
Каб таемнасьць іх хто знаў,
Каб іх душу хто і грудзі
Хто разгледзіў, разчытаў...
Ну, а што-ж ты мне, старому,
Думаў, хлопчэ, разказаць?
— Тое, дзедка, што нікому,
Кром цябе, ні можна знаць!
— Дзякуй, сынку, за увагу,
Натта рады, мой каток!
Сядзь бліжэй, а я прылягу,
Бо штось вые трохі бок...
Эхе-хе, брат! Адсьпевана
Мая песьня — і пара:
Усё нутро ужо папсавано,
Чуць трымаецца кара, —
Застагнаў дзед, кладучыся,
Лёг, шчаку рукой падпёр.
— Сьмерць прыходзе, крадучыся,

Як да стада воўк з-за гор.
Ты, Сымон, баішся сьмерці?

— Не, сапраўды гавару:

Я б хацеў скарэй памерці, —

Дзед памрэш — і я памру!

— Ай, Сымон, ото старэчы!

Сьмейся з гэтай гаманы...

У гэты момэнт дзесь далечэ

У цэркві бомкнулі званы,

І між імі звон пабіты

Нема, сумна застагнаў.

Зыкі, смуткам апавіты

Ветрык у полі заціраў.

Хлапчанётко затраслося

І дзед голаву узьняў:

— Ці то звон, ці мне здалося?

Дзед Сымонку запытаў.

— Звон, — Сымонка адазваўся:—

Ці памёр хто, ці пажар.

Ото-ж, дзедка, я спужаўся,

Ажво кінуло у жар!

— А чаго бы там званілі?

Пачакай, што заўтра ў нас?

Эх, мы: с памяці спусьцілі —

Гэта ж сьвято, хлопчэ, Спас!
--Праўда, праўда, унь ў чым справа,--
Заспакоіўся Сымон: —
Толькі вось што, дзед, цікава,
Як раз думаў я пра звон
Каб пачаць аб ім казанне,
Ну, дык слухай жа, дзядок.
Ці ні чуеш дзед стагнаньня,
Як зазвоніць гэты звон?
Праўда, дзедка, то звон стогне
То душа яго трупіць,
Крануць толькі яго сэрца —
Ён заплачэ, забражджыць.
Калісь то быў ён найлепшы
Між званамі першы звон,
Прыямнейшы і найкрэпшы
Меў наўперад голас ён.
І бывала, як зазвоніць,
Як пракоціцца ў палёх
Усё свой слух тады прыклоніць:
Сьціхне рэчка ў берагох,
Заспакоюцца і травы,
Кожна красачка, лісток,
Ні схінуцца жыта лавы,

Змоўкне птушын галасок,
Нават ветрык прысьмірае!
І тады то ён адзін
Сьпевам землю нападўняе,
Звоніць доўга, ні змоўкае,
І як бы той востры клін
У сэрцы ўсім ён залетае,
У скалыхне душу да дна
І тады у ўсіх бывала —
Ад вяліка і да мала —
Думка радасьці адна:
У агульны голас зьліцца
І так гожа засьпеваць,
Каб хацелось і маліцца
І душою спачываць.
Так званіў ён, так ён клікаў
Усіх да згоды і дабра,
Для яго-ж сьвятых тых зыкаў
Ні прышла, дзядок, пара,
Бо другія ў цэркві званы
Пазайздросьцілі яму.
Кожны раз, як сьвет здзіўлены
Думаў важную думу
І змаўкаў пад тых зыкі,

Што шлі з страшнай глыбіны,
Бразгатонны, шум вялікі
Рэзка кідалі яны,
Каб сваім нізгодным звонам
Заглушыць цудоўны звон,
Тыя зыкі, што з уклонам
Сустрэчаў палёў разгон,
Тыя зыкі, што на сьвеці
Весткі добрыя нясьлі,
Вотклік радасны запеці,
Усім дазвання на зямлі.
Звон жа доўга ні здаваўся,
Ён адзін званіў, званіў,
Покі ён ні падарваўся
І сябе сам ні разбіў.
С таго часу ён гаротна
Стогне, дзедка, і дрыжыць,
І душа яго маркотна
У сэрце кожнаму ляціць.

IV.

Нікло жыцце у лесі шумным,
Агаляўся твар зямлі,
І ляцелі с крыкам сумным
Над балотам жураўлі.
Глухло поле, усё сьціхало,

Як бы дух пранесся злы.
У смутнай думцы пазірала
Даль с пад сіней дымкі мглы.
Так на дзетак глядзіць матка,
Як расходзяцца яны
Па ўсім сьвеці з роднай хаткі
На мяжы сваёй вясны.
Нейкім жалем павевало
Ад аголеных палёў,
Ад шнуроў тых, дзе, бывала,
Несся шэпат каласоў,
Там цяпер ралля чарнела,
Глызы ўскопанай зямлі
І пакошу сеткай белай
Павуцінкі заплялі.

Пад агульны смутак гэты
Граў Сымон цяпер адзін,
Граў прашчанне жыццю лета,
Сьпеву — радасьці далін;
Граў разлуку з дзедкам мілым:
Дзед ні ўздужаў далей жыць,
Пад капцом зямлі магільнай
Лепшы друг яго ляжыць.
Сьмерць прышла ніспадзевана:

Ужо даўно яна, як цень,
Поруч шла за ім, пагана,
І забрала ў ясны дзень
Пры ўсіх людзях, сярод поля,
Як ён трошкі прыкархнуў.
Згас стары пастух без болі,
Раз ці два адно зяхнуў.
Перацёр дзед век безродны,
Ціха жыў і так сканаў.
І ніхто ў пясок халодны
Сьлёз гарачых ні раяў,
Як яго труну спускалі,
Як па ёй шуршаў пясок;
Толькі дзье сьлязы блішчалі
С пары круглянкіх вачок.
Прытуліўшысь між крыжамі,
То Сымонка сумаваў
І украдкам, кулачкамі,
Сьлёзы жалю уціраў.
Ды разбіты звон жалобна
Раз ці два загаласіў,
Ды ў труну каменчык дробны
Як у бубён, забубніў.

І цяпер вастрэй Сымонка

Адзіноту ў сэрцы чуў;
Жаль і смутак, як пялёнка,
Крэпка сэрца агарнуў.
Усё багатство, што дзед справіў
За век доўгі, — скрыпку, смык, —
Усё Сымонку ён аставіў.

— Ты — музыка-чараўнік!
Граі жа, дзеткі: скрыпка важна,
Смутак ты ёй свой валяеш,
І душа заплачэ кажна,
Як ты смыкам павядзеш.
Бо хто ў горкай паняверцы
Смычэ дома, жывучы,
У таго ў людзкае сэрца
Есьць праўдзівыя ключы. —

Так казаў дзед, як Сымонку
Сваю скрыпку аддаваў.
Быў ў тэй скрыпцы голас звонкі,
Бас раскаціста дрыжаў,
Як па струнах смык, бывала,
Ручка здольная вяла.
Добра гэта скрыпка грала
І зьвінела, і гула.

Ото-ж хлопчык наш быў рады,

Як ён скрыпку адтрымаў
І апроч такой аблады
Больш нічога ні жадаў.
А як хлопцу кепска стане,
Як занудзіцца чаго, —
Успомне скрыпку — радасьць гляне
У душу, ў сэрдэнько яго.

Ну, й да скрыпкі быў ён здольны:
Як заграе, як утне!
Мах шырокі, сьмелы, вольны.
Як бы што цябе таўхне.
У скокі так і падбівае,
Ногі самі тупацяць.

— От, Сымонка! Ну-ж, і грае!
Ото-ж, леўка, выцінае!
Сам, як вузел, а так — граць!

На Сымонку і дзеўчата
Сталі ласку зварачаць,
Як прасілі хлопца у сьвято
Ім «Лявоніху» заграць.
І Сымонка пад бародку
Дар старога дзеда браў
І, прысеўшы на калодку,
Сэрцо дзеўкам пацешаў.

Спрятна пальчыкі хадзілі,
Смык то плаваў, то летаў,
Струны дружна гаманілі
Як віхор іх уздымаў, —
То разгульна і шалёна
То спакойна -- чуць чуваць...
Нават у хаці на Сымона
Начай сталі пазіраць.

— Карысьць будзе хоць якая—
Маці думала аб ім:
Дык ніхай здаровы, грае,
Чым меў у ценжар быць другім.
Бацька, хоць ні прызнаваўся,
Усё-ж, бывала, трохі мяк,
Як за сына даставаўся
І яму увагі знак.
Ды Сымонка ніяхвотна
Граў «кадрэлі» «кавалі», ---
Біў ён больш на лад маркотны
Дзе пакутаю зямлі
Аддаваўся сьпеў гаротны,
Сьлёзы жаласьці цяклі.
І дзе жальба чулась, сьціскі,
Крыўда, ёнкі бедака,

Бо сьвет смутку болей блізкі
Быў для сэрца хлапчука.

У.

Час падходзіў за Пакровы,
Вецяр ліст з лясоў атрос,
І на поле свае ковы
Кінуў злёгінька мароз.
Адзінотай і пустэчай
Усюды веяло с палеў,
Нейкай млявасьцю старэчай
Аддавало ад лугоў.
У такі час Сымон Музыка
Выгнаў стадо авечок.
Ціха, глуха, ані зыка...
Сеў пад хвойкай настушок,
А авечкі рунь шчыпалі,
Каля лесу тут адны,
Ды трывожна пазіралі
І палохалісь яны.
Але іх такая ўдача,—
З глупства пудзяцца, бягуць;
Цень ці хвойку, куст убачаць,—
Капыткамі зямлю бьюць.
І Сымонка з іх сьмеяўся:

— От, дурныя! ха-ха-ха!
Куст ім страхам паказаўся!
Пад гаворку пастуха
Зноў авечкі, як каменні,
Раскідалісь між купьёў,
Каб пры першым жа здарэнні
Цесна ў кучу зьбіцца зноў.
Ды сягоння натта пудкі
Штось авечачкі былі.

— Ну, што з вамі, мае «шуткі»?*)
Што вы ў голавы ўзялі?—
Гаварыў Сымонка з імі
І самога страх шугаў,
І трывожна ён вачыма
Поле, хвойнік азіраў.
— Ці ні воўк іх тут пужае?—
Толькі так прамовіў ён—
Воўк з ялоўца вылетае,
Здаравецкі такі, — конь!
Ды ў авечкі, шэльма, садзіць,
Злы, раз'ярэны, як кат!
І дзе хлопцу з зьверам зладзіць?
Толькі ўскочыць ў стадка, гад,

*) авечкі—па-дзіцячы.

Воўчым зубам дзе кранецца —
Каля карку, хопіць ў пол,
Ні адна ні стрэпянецца,
Трупам кінецца на дол.
З немым крыкам перапуды
Хлопчык кінуўся туды.

— Га! ага! воўк! Куды, куды!
Людзі, воўк! Сюды! сюды!

Разагнаў авец зьвяруга,
Трох на мейсцы улажыў,
А баранчыка схапіў
І панёсся ў лес, зладзюга.

Пастушок перапужаўся,
С крыку немаго ахрып,
Усюды воўк яму здаваўся,
Адкаціўшы сівы хіб.
Страх і жаласьць агарнулі,
Плачэ горкімі сьлязьмі.
Людзі гэты плач пачулі,
З лесу едучы з дрыўмі,
І на крык хоць беглі жыва
Ды ні ў пору ўжо прышлі:
Пазьбіраць авец пудлівых
Толькі хлопцу памаглі.

Гнаў Сымонка рэшту стадка,
Страх хлапчыну пашыбаў:
Ні даруе яму тятка,
Што авец ні ўпільнаваў.
Чуло сэрцо, што «праборкі»
І папругі ні мінуць,
Што скрозь столь убачыш зоркі,
Як лупцоўкі зададуць.
А аб тым, што ён ні вінен,
І ні думаў хлопчык тут:
Бо яму ўсягды зачынен
Справядлівы бацькоў суд.
Але-ж — не! Ён скажэ: «Тата!
Крукам я стаяў, глядзеў,
Ды зьнячэўку воўк пракляты,
Як той віхар, наляцеў.
Я гукаў, ахрып ад крыку,
Га-а-а!» Ён у голас загукаў —
У яго хрыпаты, дзікі,
Голас з грудзі вылетаў.
Толькі-ж дома ні павераць,
Ох, раскоціцца там гром!
Ні хацеў бы ні вячэраць,
Ні паказвацца ён ў дом.

І паволі шоў ў трывозі,
Замаркоціўся, прыціх,
А прад ім вязьлі на возі
Трох авечак ніжывых.

Вот сяло ўжо нідалёка,
Затрымаўся ў полі ён.
Унь іх хата — і висока
Шэст тарчыць каля вакон.
Вот спыняюцца мужчыны
І авец у двор нясуць.
На спатканне ім з адрыны
Два дзядзькі яго бягуць.
Штось гавораць, там і маці...
Людзі сыпнулі туды,—
Ну, пашла гаворка ў хаці!
А вунь хтось бяжыць сюды,—
Гэта чэшэ дзядзька Юрка.

— Добра выпасьвіў авец!
Дзе-ж баранчык?... От і шкурка,
От і мяско... маладзец!—

І больш дзядзька ані зыка,
За авечкі і—пагнаў,
А маленькі наш музыка
За ім ззаду каляваў

Маўчалівы і прыкуты
Горэм гэтым і бядой;
Ідзе, бытцым да пакуты,
Ног ні чуе пад сабой.
Вот сяло, вот іх і хата,
Каля весніц гурт людзей.

— Тры авечкі! а, пракляты!
Кажэ голасна Андрэй.

— А ягнятко такі сцыбіў!—
Дзядзька Юрка далажыў.

— Дык во гэта, брат: ні схібіў,
Каб яго жылот схачіў!

— Усе, як ёсьць, папарываны!
Ты чаго глядзеў? Дзе быў?
Вуж ты, гад ты шэльмаваны,
Лепш цябе-б ён задушыў!

Бацька з гора шапку скінуў,
Аж патыліцу дзярэ.

— Чаму лепей ты ні згінуў?
А Сымонка на дварэ
Стаў ў куточку каля хаты.
Усе зірнулі на яго.

— Годзі! Чым ён вінаваты?
І карыць німа чаго.—

За Сымонку заступіўся
Іх сусед, стары Цімох:
— Кожны б гэтак правініўся,
Чорта згледзіш ў туманох!—
— Га!—зноў бацька раскрычаўся:
Ты-б яшчэ больш патураў:
За вярсту адзін цягаўся
Ды у дудачку сьвістаў,
Каб яна, дай Бог, згарэла!
А цяпер, вось, — падзівісь!
На дварэ ужо сьцямнело,
І суседзі разышлісь.
Бацька злосна завярнуўся
І пашоў у двор пад хлеў.
Хлопчык чуў, што ні мінуўся
Для яго той бацькаў гнеў.
— Ідзі ў хату, нідапека!
Горо ты нам, ні дзіця,—
Кажэ маці: — ой, калека,
Што стаіш там, як куця?
І ўздыхнула — мусіць маці
Шкода стало хлапчука...
Расчынілісь дзьверы ў хатцы,
Уходзіць бацька с хлевушка.

— Вон ад гэтуль, каб смыроду
Мне твайго тут ні было!
Ты што дзень мне робіш шкёду,
Праз цябе і на сяло
Паказаць мне брыдка вочы.
Бяры скрыпку, смык і—вон!
Ідзі с хаты, куды хочыш:
Больш ні сын ты мне, Сымон!

Хлопчык, зьмешаны з гразёю,
З дому выгнаны, стаяў
Каля пуні, пад страхою,
І ў змрок ночы пазіраў.

Ен ні плакаў, бо усе сьлёзы
У глыб душы яго вайшлі
І ўедалісь, як занозы,
І агнём яго пяклі.
Ен быў глух, ні чуў нічога.
Ну, куды йсьці? Да каго?
У сьвеці ён ні меў нікога,
Хто-б схіліўся да яго.

Пастаяўшы, хлопчык рушыў,
Пералез знаёмы плот,
Скрыпку узяўшы, і патрушыў
Усё ўпярод і ўсё ўпярод.

А у хаці ўсе маўчалі,
Бацьку слова ні казалі,
Як ён сына выпіхаў,
Бо усе там добра зналі,
Што нарокам выганяў,
Так, для страху і прымеру,
Каб ён помніў другі раз.

— Трэба, бацька, толькі і меру
Гэта лішняе, Панас!—
Сэрца маткі ні ўтрывала:
— Хлопец с страху пабялеў;
Перапудзіўся ні мала,
За дзець гэты пастарэў.

— От, ніхай там паскавычэ,
Ні дзе дзенецца, ні ўдзі;
Зьмерзьне—сам, нябось, прысмычэ,
А ты сядзь от і сядзі!

Толькі матка ні ўсядзела,
Вышла ціхенька на двор.

— Дзе ты?—клікнула нісьмела.
Небо цёмнае бяз зор
Ніпрытульна пазірало,
Цьма халодная маўчала,
Матцы відала дакор

І папрокі ёй за тое,
Што пакрыўдзілі сына,
Бо пазволіла малое
Дзіцянё, як шчэнюка,
Выгнаць с хаты сярод ночы.

— Го-о-о, Сымон!—І ціха зноў,
І дарэмна глядзяць вочы
Па куточках між платоў.
Маці далей адышлася,
Аглядзела ўсе куты,
І трывога закралася.

— Го-го-го, Сымон! Дзе ты?—
Абышла ўвесь двор, вярнулася.

— Ды яго німа нідзе!—
Зьняўшы коптку, апранулася
Да суседзяў яна йдзе.
Вышоў бацька.—Ідзі ў хату,
Ні туляйся, а то—дам!
Чуеш? Слухаць трэба тату,
Што хаваешся ты там?
Нябось, бачу!—Ды нічога
Ен ні бачыў і ні чуў,
А змрок ночы строга-строга
Небо, землю агарнуў.

Бацькаў гнеў даўно мінуўся,
Як ні страшыў, ні гукаў,
Ды Сымонка ні вярнуўся
Слыху, голасу ні даў.
І ў сяле ніхто Сымонку
І ні бачыў і ні чуў,
Бы ён кінуўся ў палонку
І пад лёдам затануў.

* *
* *

Потым розна гаварылі:
То ўтапіўся ён, то зьмёрз,
То ваўке яго ухапілі, —
Як хацеў хто, так і вёрз.

Слух адзін даўжэй насіўся,
Потым слух той верх узяў:
Што Сымонка прыхіліўся
Ў жэбраку і жэбраваў.

(Канец I часьці).

22/XI-21/XII 1911 г. Лунінец.

Часьць II.

I.

Ноч над сьветам панавала,
Поле жудасна маўчало
І халоднай цішыной
Ніпрыветна спатыкало
Тых, хто с крыўджэнай душой
Нёс свой смутак, сваё горо
У гэты сьвет і ў гэту даль,
Каб раскідаць на прасторы
Сьлёзы горкія і жаль,
Каб ў дарозі між крыжамі
Гэты жаль узгадаваць,
Потым песьнямі, сьлезамі
Людзям зноў яго аддаць.
Шоў Сымонка на спатканне
Змроку, цемрадзі палёў...
У круг пакуты і блуканьня
Мусіць Бог яго павёў.

І ён шоў... Куды? Ні ведаў,
Ды аб тым і ні пытаў.
Пад убогі крыжык дзедаў
Ніўзаметкі прыблукаў.
Тут ён толькі схамянуўся,
Стаў па трошку разважаць,
Пудка ў страсі азірнуўся—
Глуха могілкі маўчаць.
Ён прысеў на край магілы,
Скрыпку з-боку палажыў,
І заплакаў:—Дзедка мілы!
Ты адзін у сьвеці быў,
Да каго я прыхіляўся,
Ты адзін мяне ні гнаў
І ні крыўдзіў, ні сьмеяўся
І ў нідолі памагаў.
Голуб сівы мой, ачніся!
Пашкадуў мяне, дзядок...—
Плакаў хлопчык, і ліліся
Градам сьлёзы на пясок.
Плачэ, бедны, прычытае,
Вуха к долу прыхіляе,
Ды маўчыць зямля сырая,
І ў глыбокай цішыне

Прычитанне замірае.
Змогся хлопчык, абезсілеў,
Толькі ўсхліпываў, ўздыхаў.
Ён сьлезамі жаль свой выліў,
Смутаку імі спаласкаў.
І яму так лёгка стало,
Як-бы што яго ўзьняло,
Далікатненька гайдало
І ў высь лёгінька нясло.
Вот ён ўзьняўся над крыжамі,
Плаўна ў воздусі паплыў,
Толькі ветрык за вушамі
Ціха-ціха захадзіў.
А ён далей ўсё нясецца,
Хмаркі гонюцца за ім—
І сьмяюцца—ён сьмяецца
Сьмехам радасным такім.
А над імі сонцо зьяе,
Іх цалуе, як дзяток,
І ў праменьнях іх купае
Залаты яго кружок.
Лёгка, вольна і лагодна
І на крыллях сьветлых мар
Ён лятае так свабодна

У клубках купчастых хмар.
Ды раптоўна цёмна стало,
Злосна бура завыла
І на сонцо хмары гнала,
Закруціла, засьвістала,
Зашумела, загула.
А ляцець ён ўжо ні можэ,
Страх яго апанаваў.
Толькі-ж чуе ён—так гожа
Хтось на скрыпцы заіграў.
Зноў вярнулася хлопцу сіла,
Страху скінулісь гужы.
Азірнуўся—зноў магілы,
Зноў пахілыя крыжы.
А на прыкладзі дрэўляным,
Бачыць—сівінькі дзядок,
Ва ўсё белае убраны,
Галаву схіліў на бок
І ўсё грае, ды так гожа,
Як ніхто ішчэ ні граў.
То, здавалось, анёл Божы
Небу скаргу пасылаў
За дзіцяtko, што марнее
Без прызору, без бацькоў,

Што ні песьціць і ні грэе
Ласка мацеры, братоў.
Слухаў хлопчык сьпеў нізнаны
І ні сьпеваны нікім,
І гаілісь сэрца раны,
Нікла крыўда перад ім.
Дзед-жа грае, смыкам водзіць,
Плачуць струны і дрыжаць
І такую жальбу родзяць,
Што ніхто ні мог стрымаць:
І крыжы на дол прыпалі,
І схінуўся верх лясоў
І пець дзеду памагалі
Песьню дзіўную без слоў.
А Сымонка, як прыкуты,
Ні мог пальцам зварухнуць,
Ні мог чараў гэтых пугы
Ні разбіць, ні адхінуць;
Толькі-ж чуў, што ні ўздужае
Ды й ні схочэ далей жыць,
Бо то дзедка выклікае
Яго душу сапачыць.
Вот-вот ён ужо канае
І ўжо чуе сьмерці ўздых...

Ён ні плачэ, ні ўздыхае
І яго ні пашыбае
Ані жаласьць, ані страх.
Бо ён знае—на тым сьвеці
З дзедкам злучыцца ён зноў,
І ім скажэ Бог: «Ідзеце:
Рай даўно для вас гатоў!»
Ды ў той момэнт, як, здавалось,
Дух ўжо цэло пакідаў,
Дзіво новае зноў сталось:
У скрыпку ўлез дзед і прапаў.
І сама ўжо скрыпка грала,
Покі лопнула струна,
А як лопнула,—прапала
Гэта дзіўная мара.
Стрэпянуўся, прахапіўся,
Галаву узьняў Сымон:
— Гэта ж толькі сон мне сьніўся...
І галоўку зьвесіў ён.
Аглядзеўся—скрыпка збоку,
Праўда,—лопнула струна.
То-ж сапраўды, ні знароку,
Аж ішчэ гудзе яна.
Страшна, сьцішна хлопцу стало,

Калаціўся ён, дрыжаў,
Песьня ж ў сэрцы ні змаўкала,
Смутац, гнеў у ёй гучаў.
Скрыпку ўзяў ён, азірнуўся, —
Страх пашыб яго мацней.
Тут ён скурчыўся, прыгнуўся,
Ды с тых могілак барджэй
Бег, пудліва азіраўся
Ды зноў бег па камянэх,
Толькі ў полі затрымаўся,
Пастаяў на растанцох
Пад тым крыжам, дзе дарогі
Секлі сьледам сваім сьлед
Ды праз нетры і разлогі
Беглі даляй ў Божы сьвет...
Гэй, дарогі ў чыстым полі,
Ніці шэрыя зямлі!
Колькі к долі і нядолі
Ног людзкіх вы праняслі!
Вышла-б казка, ды якая,
Каб маглі вы сказаць
То, што думка ні згадае,
Што адным вам толькі знаць!
І шчаслівы той, хто з вамі

Ні спазнаўся ў равні час,
Хто ні плакаў пад крыжамі,
У смутку стуючы ні раз,
Адзінока паміж вамі, —
Суеты людзкой ганцы. —
Там, дзе бітымі сьледамі
Бяжыце ва ўсе канцы!

Над Сымонкам думкі ўюцца:
Што рабіць? Куды ісьці?
Ці ў сяло назад вярнуцца,
Ці ў сьвет горо панясьці?
Ды вялікі-ж сьвет без конца,
А ён — мошачка у ім,
Лёгкі пыл ў праменьнях сонца,
У ясным небе тонкі дым,
Чужаніца меж сваімі,
«Ніпатрэбны дармаед».
Як пагодзіцца с чужымі?
Як сустрэне гэты сьвет?
І да дому-ж ён ні пойдзе —
Сьлёзы ліць і сьпіну гнуць.
Долю знойдзе, ці ні знойдзе, —
Гайда ў пуць, далёкі пуць!

II.

Нікла ночка, дзень займаўся,
Дрогнуў змрок і пашарэў,
Усход далёкі праясьняўся,
Чырванеў і весялеў.
Чырвень шырэй разнімалась
І пажарам залатым
Над зямлёю калыхалась.
Хмары сівыя, як дым,
Распывалісь, ападалі,
Бы Сам Бог на іх дыхнуў;
Чары ночкі прападалі,
Чуць дзянёк адно зірнуў.
Шоў Сымонка, углядаўся,
Як зьяў хораша усход,
Як дзень новы з ім вітаўся,
Клікаў весяла ўпярод.
І ён гнаў, мінаў сялібы,
Што чарнеліся ўдалі,
Шоў прамкамі цераз скібы
Сьвежа ўзгоранай зямлі,
Каб з людзьмі ні сустракацца
І хітрэй схваць сьляды,
Бо мог ўсякі запытацца,

Хто, адкуль ён і куды
Ідзе рана так, да сьвету,
І адзін, такі малы,
Абарваны, чуць адзеты
І абуты ў пасталы.

Доўга ён трапаў, далёка
Кінуў роднае сяло,
А над лесам ўжо высока
Сонцо ў гору падышло
І прыветна абласкало
Блазна-згнаніка цяплом,
Бытцым матка, палавало
Залатым сваім лучом.
І Сымонка усміхнуўся,
У сэрцы новы сьпеў ўзыграў,
Зноў музыка ў ім ачнуўся,
Зноў душой ён ажываў.

Як сьмяюцца толькі дзеці,
Засьмеяўся зноў Сымон,
Бо пачуўся, што на сьвеці
Ні адзін ён—с скрыпкай ён.
Хлопчык вочкі ускідае,
Каб агінуць гэту даль,
К сэрцу скрыпку прыхілае.

Чаго-ж шкода? Чаго жаль?
І што можэ быць дарожэй
Вольнай волячкі, палёу?
Гэтай сінняй далі Божай,
Нівядомай і прыгожай,
Без канца, без берагоў,
Гэтых хмарак злотатканых.
Ветра посьвісту ў палёх,
Думак сьветлых, мар нізнаных
І нікому ніказаных
Казак лесу і дарог?

Эх, ты, шыр, прастор далёкі!..
І шчасьлівы будзе той,
Хто, душою адзінокі,
У згодзі злучыцца с табой!..
Ды Сымонка с тэй трывогі
Ночкі жудаснай ні чуў,
Што даўно ўжо млелі ногі
І што холад яго гнуў,
А з ім сіла адбаўлялась
І спыняўся яго крок.
Моцна есьці зажадалось,
Так запах яму хлябок!
Проста, цукрам паказаўся—

Так ён міл быў і жадан!
А мо' ў торбі заваляўся
Хлеба чорстваго крышан?
І дрыготнымі рукамі
Ён шукае яе дна,
Ды дарэмна: за плечамі
Лёгка шоргалась яна.
Голад літасьці ні мае,
Як яго ні прэблагай,
Ні на вошта ні ўважае,
А што трэба,—яму дай.
Ніадступны, ніўгамонны,
За табой ідзе, як цень,
А за ім ты, паднявольны,
Снуеш ў ночы і у дзень.

Апусьціўшы сумна вочы,
Далей хлопчык падыбаў.
Есьці хочэ—німа мочы,
Ледзьве ногі падымаў,
І так млосна, млосна стало,
Пацямнело у вачах,
Цело ўсё яго дрыжало,
У бок вадзіло і хістало,
Чуць трымаўся на нагах.

Так ішоў ён і раптоўна
Стаў, як спынены ён кім:
Баля лесу, ў небо роўна
Плыў высока сіні дым;
Сам агоньчык ў полі тлее,
Нікагусенька німа.
Хлопчык зразу весялее,
С твару споўзае дума.
О, то можна падкрапіцца
І агоньчык скарыстаць,
Толькі трэба ухітрыцца
Бульбы торбу накапаць.
А у полі яе многа,
Азірнуўся ўперад ён,
Паглядзеў—німа нікога
І—шусь ў бульбу, на загон!
Накапаўшы, асьцярожна
Да агню пашыбаваў.
Відавочка, падарожны
Тут ішоў і спачываў.
Ды цяпер ні да развагі:
Прысак хлопчык расхіліў,
Усыпаў бульбу, ды карчагі
Ды дроў зьверху налажыў.

Зноў агоньчык разгараўся,
Бойка полымям шугаў,
С-пад карчагі выбіваўся,
Тонкай стужачкай зьвіваўся
І паленцы ахінаў;
А дымок, як хвост зьмяіны,
Трапятаўся і гуляў
Ды скрозь сучкі і галіны
Валаконцы працягаў
І губляўся на прасторы,
У ясным небі ціха млеў,
А з ім ніклі думкі, горо,
Зноў Сымонка весялеў.
Сам за кузьцікам схаваўся
І адтуль, як бы зьвярок,
Навакола азіраўся,
Бо Сымонка наш баяўся,
Каб агоньчык і дымок
Ні прывабіў хлопцаў с поля,
Ці з дарогі тут каго...
Бедны хлопчык: так нядоля
Гнула, нішчыла яго,
Што баяўся ўсіх да-звання,
Людзям веры ні даваў,

І ў дарозі іх спатканне
За вярсту ён абегаў.
— Ну, лупінка запеклася!
От, ўжо прышчадца яны,
От, ім толькі засталася
Палавінка быць ў агні...
Ну, гатова! Не—сырая!
От, мінуцінка адна—
Ніхай добра падсыхае
Ды паджарыцца яна.

Так Сымонка ніцярпліва
Час, минутку вылічаў
І на бульбу тую хціва
Вокам ласым пазіраў.

— Ну, цяпер—то ўжо гатова!
Даляй ён ні мог чакаць,
Падышоў, раскідаў дровы
І стаў бульбу выграбаць.
Выграб с прыску яе жыва,
У торбу борзьдзінька кладзе,
Усміхаецца шчасьліва,
Торбу ўзяў ён і ідзе.
Выйме бульбу, пакачае
Між далоняў, дзьмухане

Ды так смачна уплетае,
У бок нікуды ні зірне,
З бульбы вочак ні спускае.
От ён трохі падкрапіўся,
Зноў ажыў ён і ўздужаў,
С скрыпкай зноў цяпер насіўся,
Струнку зьвязваў, нацягаў.
А як ўсё было гатова,
Узяў зашморганы смычок—
І заслухалась дуброва,
Дуб стары, маладнячок,
Як Сымонка здольна смыкам
С скрыпкі сьлёзы выцягаў
І як дзіўным яе зыкам
Усё вакруг тут чараваў.
Усё забыў цяпер Сымонка,
Скрыпцы душу ўсю аддаў;
Граў то ціха ён, то звонка,
І жалобна заміраў;
То зноў скрыпка галасіла
Сумнай восені дажджом,
То зьвінела, гаманіла
І лілася ручаём
І адразу адрывала
Сьпеў магутнасьці яна,

Каб зноў горам задрыжала
Яе чуткая струна.
Граў Сымонка і часамі
Смык ад скрыпкі аднімаў
І куды-сь то ў глыб вачамі
Угледаўся, пазіраў,
Ды так пільна і старанне,
Бытцым думкі ён лавіў,
Тыя сьпевы, тое гранне,
Чым ён ў гэты момэнт жыў.
Потым зноў ён ачынаўся
Сэрцо білося ў грудзях,
І агоньчык запалаўся
У яго круглінькіх вачах.
Зноў над скрыпкай смык жалобна
Бегаў плачучы, рыдаў,
І сьлезамі дробна, дробна
Усю дуброву напоўняў.

Сьдзіхнуў хлопчык, азірнуўшысь,
І падскочыў: перад ім
Сівы дзед стаіць, сагнуўшысь,
Вокам міргае сляпым.
Ён стаяу, як здань якая,
Абапёршысь на кіёк,

Галава яго сівая
Пахілілася на бок.
Страшны, бледны, абарваны
Жыцця пасынак, бедак,—
У анучы і лахманы
Быў ахіняны жабрак.
— Хто ты, хлопчэ?—дзед спытаўся,—
Чый сыноч? Якіх бацькоў?
Ты праўдзівы, ці мне здаўся?
Ты ні дух гэтых лясоў?
Божэ-ж мілы, як ты граеш!
Усё нутро ты мне спаліў...
С кім хаўрус, скажы мне, маеш?
Чорт, ці анёл навучыў
Граць так здольна, так прыгожа,
Што ні ў сілах жаль стрымаць,
І душа стрываць ні можэ,
Каб ні плакаць, ні рыдаць.
— Я—Сымонка, сын Панасаў,
З дому выгнаны, дзядок!
— А за што і з якіх часаў?
— Я ні ўпасьвіў авечок.
Воўк ўскочыў і параніў,
Трох на полі задушыў;

Бацька лаяў мяне, ганіў,
Потым дзьверы адчыніў
І прагнаў у сьвет без хлеба,
З дому роднаго, двара...

— Ну, ні плач, сыноч, ні трэба...

А я думаў: ты — мара.
Дзе-ж ты, сынку, ў твае годы
Навучыўся так іграць?
Ці табе Пан Бог з уроды
Судзіў талент такі даць?
Божэ-ж мілы, от дык бацька!
Але-ж, мусіць, ён ні знаў,
Як с табою ён багацька
Траціў, дурэнь, і губляў.
А мо', сынку, трошкі хлусіш?..
Ды ні с тых, здаецца, не!
Што-ж цяпер ты рабіць мусіш?
Эх, каб талент твой ды — мне!..

— Што-ж бы ты рабіў, дзядуня,
Каб умеў на скрыпцы граць?

— Шчасьце ў рукі к табе суне,
Ні умееш толькі браць...--
Але змоўкнуў і замяўся
Ды закашляўся стары,

Знаць штось сьцяміў, дагадаўся.

— Кеэска, што ні гавары, —

Дзед другое ужо трактуе,—

Ты малы яшчэ зусім,

Усякі скрыўдзіць і ушчуе,

Бо што цацкацца з малым?!

А тым часам блізка холад,

Прыдзе с сівяру зіма...

Ой, зазнаеш, хлопчэ, голад,

Як прытулішча німа!

А дзе пойдзеш і хто прыме,

Калі самі ўсю зіму

Печы ціскаюць плячыма?

Не, табе, брат, аднаму

Горка, горка давядзецца,—

Ты старога запытай.

Ой, часамі так прыпрэцца,

Што хоць рэпачку сьпевай.

А на сьвеці, хлопчэ, усякіх

Многа знойдзецца людзей, —

На пахілых і сабакі

Брэшудь злосьней і гарэй...

А ты-ж як надумаў, дзеткі?

— А ні ведаю, ніяк...

— Гм! То кепска, мая кветка!—
Галавой матнуў жэбрак.
Змоўк дзядок, маўчаў Сымонка,
Апусьціўшы вочы ў дол,
А жабрак размысьліў тонка
І гаворэ: — Што-ж, сакол,
Калі хочыш, пойдзем разам
Хлеб жэбрачы дабываць,
Маліць Бога прад абразам...
Ты мне будзеш паматаць.
Што заробім, то падзелім.
Памяркуемся. Дык што?
Да паноў у двор мы цэлім,
І цябе са мной ніхто
Ні пакрыўдзіць, ні ушчуче,
Перакідаеш зіму;
Там — Бог-бацька, ні скрыўдуе,
Ні захочыцца Яму
Нашых горкіх сьлёз сірочых.
Думаў, хлопчэ, разважай.
— Хай так будзе, як дзед хочэ,—
Мне адзін ўсюды рай.
— От і добра! Ні пагінеш,
Хлеба звойдзецца кусок...

Што-ж, Сымонка, адпачынеш,
Ды пацягнемся, браток:
Дзень кароткі, вечар скоро,—
Аб начлезі думаць час.
Бог ні схочэ—без прызору
Ні пакіне, дзеткі, нас.

Зноў Сымонка засмуціўся.
Вокам ўсё кругом абвёў.
Нідалёка дым курыўся,
Вецяр попел гнаў з вуглёў;
Тух агоньчык, што прыветна
Так хлалчынку прыхінуў.
Жаль Сымонку агарнуў,
І сьлязінку нізаметна
Рукавом ён абмахнуў.

III.

Усходзіць сонцо, і сьвет с цьмою,—
Прэдстаўцы пачаткаў двух,
Так ні сходных між сабою,—
Памяжуюць с кругам круг.
Нікне ночка. Дзень чуць значна
С сьмехам ясным на вуснох
Ідзе з ёю ў стэп ніўбачны,

Поки згубиць ў глыбінох
Цёмна-сініх і далекіх
Там, дзе зорачкі гараць,
І дзе хмарак адзінокіх
Віхр ні смее заганяць.

Як той дзень за ночкай сьледам
Ходзе кожную пару,
Шоў Сымон за старцам-дзедам:
Уніз адзін, другі ўгару.

Дзед слабеў і траціў сілы,
Жыцця круг ён замыкаў,
І ступаў на край магілы:
Хлопчык жыцце пачынаў.

Шлі яны ад хаты к хаці,
З вёскі ў вёску, с края ў край,
У сермяжках—латка ў лаці,
З адным толькі словам:—дай!
І ў прыгодзе ўсё бывала:
Ціснуў холад іх, мароз,
Уюга вочы засыпала,
Вецяр торбачкі іх трос.
Як шалёны выў, сьмеяўся,
Біў іх сьнегам, з ног скідаў,
Ды ў лахмоці забіраўся.

Шапки з їх галоў зрываў
І ганяў па сьнежным полі
Злы, безжаласны, вар'ят!
І Сымонка, як ніколі,
Сьлёз і гора вынес шмат.
Але хлопчык шоў пакорна,
Мерным крокам, як і дзед,—
Усюды сьцежка ім прасторна,
Волен ўсюды Божы сьвет.

Ды што нам у тым прасторы?
Што нам шыр без берагоў,
Калі мы—чаўны у моры
Без вясла і парусоў?
І арлу прастор ні мілы,
Хоць і волен яму пуць,
Калі ён ні мае сілы
Вольна скрыдламі ўзмахнуць
І ляцець, куды ён хоча—
У багну сінняй глыбіны,
Там, дзе ў хмарах гром ракоча,
Шле маланка пяруны.

Ніразлучны с скрыпкай—другам
Плёўся хлопчык, ў сьнезе вяз,
А па хатах з дзедам цугам,

Узьняўшы вочы на абраз,
Пеў жабрацкія «літанні»;
А калі дзед начаваў,
То старэцкія сьцеванні
Ен на скрыпцы выцінаў.
І тагды, як зрэдка сьпевы
Песянь дзедавых сьвятых
Ціхім жаласьці паведам
Дакраналісь струн жывых,
Раптам скрыпка ажывала
І другім ўжо языком
Жаласьць сэрца выяўляла
І зьвінела пад смыком.
І тагды кругом Сымонкі
Шум у хаці заціхаў,
І ўздыхалі ціха жонкі
І ўсіх смутак ахінаў.
Іх тагды шчырэй дарылі,
Ласкавей былі да іх
І на другі раз прасілі,
Як знаёмых ўжо старых.
Грош завёўся ў дзеда ў латах,
Запамог Сымон яму.
Так ў дарогах і па хатах

Перакідалі зіму.

Даў Бог весну. Ручаямі

Зьбеглі талыя сьнягі,

І, пад цёплымі лучамі,

З рэчак спалі ланцугі:

Зноў вакруг загаманіло

Жыцце радасьцю, вясной,

Шчасьце, долячку суліло,

Зноў валало і маніло

У даль з надзеяй за сабой.

А Сымонка ніцярпліва,

Сам ні знаючы чаму,

Ждаў даўно вясны, як дзіва,

І кляў холад і зіму.

І цяпер ён быў вясёлы,

Радасьць ў сэрцы пачуваў,

Як бы гралі там анёлы,

І сам ціхінька сьпеваў,

А пра што—душа ні знала.

Так сьпевалася само,

Толькі чуў ён, што спадало

С шыі цяжкае ярмо

Адзіноты, долі горкай:

Жыць хацелось і сьпеваць,

А у ночы з Божай зоркай
Доўга, доўга размаўляць.
Ен любіў і небо ясно,
Сьпеў зямлі з яе красой
І з натурай згодна, шчасна
Жыў, зьліваючысь душой.

Часта дзед, йдучы с Сымонам,
У гай сходзіў спачываць,
Каб пад дубам там зялёным
Плечуке крыху размяць.
Сядзе, торбы пазьнімае,
Іншы раз і прыкархне,
А то часта пад шум гаю
С хлопцам гутарку расчне.

Дзед хадзіў па сьвеці многа,
І ні мала ён пражыў,
Дык ні дзіво—у старога
Язык спраўна латашыў.
Толькі-б дзед разгаварыўся,
Потым трудна супыніць:
Сказ за ськазам так і ліўся,
І бубніць дзед, і бубніць,
Як у восень дождж па страсі.
І адкуль ён толькі браў!

І любіў Сымон, як ў лесі
Дзед казанне расчынаў!
А кругом было так міла,
Лес ці гай чуць-чуць шумеў,
Мошка крыллямі званіла,
Чмель над краскаю гудзеў,
Абнімаў яе галоўку
І так смачна цалаваў,
Бы дзяўчыну-чорнаброўку
Шчыра к сэрцу прыгартаў.

Дзед садзіўся каля дуба,
Плечы к комлю прыпіраў
І ў старэчы рот беззубы
Цыбучок кароткі браў.
А Сымонка проці дзеда
Клаўся проста жыватом,
І лілася іх бяседа
Згодным, прыткім ручаём.

Толькі-ж дзед стаў штось трывожны,
Аб зладзеях гаварыў,
Нізнаёмы падарожны
Страх на дзеда навадзіў.
І Сымонка заважыў,
Як дзед пазухі бярог,

Як туды ён часта лазіў,
Толькі ўстаў, або прылёг.
--Што, дзед хвор?--пытаў хлапчына
— Ды й ні дуж такі, браток,—
Крэкчэ хітра старычына,
Зноў хапаецца за бок,
Стогне, войкае наракам,
Як бы й праўду штось баліць.
А у дзеда там за бокам
Срэбро, золато ляжыць.
Вот ён байкі выдумляе:
Як зладзеяў моцна бьюць,
Што за доля іх спаткае,
Як у пекло пападуць.
Божэ, як іх там ушчуюць!
Вараць чэрці іх ў катлох,
Шкуру кіпцямі зьдзіраюць
З іх зладзейскіх рук і ног,
Бьюць іх ў сьпіну бусакамі,
І жывое мяса рвуць,
І па пальцах малаткамі
Жараць, косьці іх таўкуць.
А найгорай тым трапляе,
Хто нішчасных жэбракоў

Крыўдзіць, губе, акрадае—
І ні скажыш — німа слоў!

IV.

Быў як раз пачатак мая.
Ну, й была тагды вясна!
От такая, што бывае
Можэ ў сотні лет адна.
У меру ўсё было і ў пору;
Дожджык пройдзе, зноў цяпло,
Усё цягнулось к сонцу, ў гору,
Красавало і цвіло.

Выйдзеш с хаты на до-сьвеці,—
От-бы воздух так і піў,
І расьлі-б, здаецца, дзедзі,
Каб ў раллі іх пасадзіў!

А дзянёчак як настане!
Сонцо у лісьцію задрыжыць,
Капля роскі на каштане
Сьмехам ясным заблішчыць.
Якіх красак самавітых
Ні адабьецца ў тэй расе!
Залатых і срэбралітых,—
«Тэнчы» коляры ўсе!
Сонцо вышэй падплывае.

Хмарак лєгінькі пушок
Тчэ з валоканцаў, сплятае
Сонцу белінькі вянок.
А вакаруг так ціха, гожа,
А паслухаеш — чутно,
Як расьце травінка Божа,
Нівак сьвежае руно.
І з зямлі празрыстым парам
К небу узносіцца туман,
Як малітва сонцу, хмарам,
І дрыжыць, гарыць пажарам
Сват узгоркаў і курган.
Ну, вясна была на дзіво!
Не, Сымонку ні забыць
Тэй вясны, пары шчасьлівай,
Покі ў сьвеці будзе жыць.
То было як раз на Ушэсьце,
Слаўны быў такі дзянёк!
Увесь дзень парыло, а ўрэшці
Узьняўся ціхі вецярок,
Ды густы падуў з заходу
І засьценьваў неба край.
— Будзе нейкая прыгода,
Кроку, хлопчэ, падбаўляй!

Дождж, брат, будзе: косьці нуюць,
Млявасьць чуецца, браток...

Эх, як хмары небо крыюць,
Унь іх коціца клубок!

Дзед з Сымонам адзінока
Шлі дарогай між палёў.

— Глянь — мо' вёска нідалёка?

— Ні відаць нідзе дамоў,—

Азірнуўшысь, хлопчык кажэ,
Ды ізноў маўчком ішлі.

А на захадзі, як сажа,

Хмары цёмныя ішлі,

Грамадзілісь, націскалісь

Іх страшэнныя клубы;

Расхадзілісь, зноў сплывалісь

Іх калматыя чубы.

Як зьмяе, клубке качалісь,

Перавальвалісь, зьлівалісь

Ды упярод джэрна йшлі,

Ткалі хмару за сабою,

Страшнай, цёмнаю сыцяною

Выпоўзалі с-пад зямлі,

Шырэй небо ахіналі,

Ноч рабілі без пары,

І відаць, што бушавалі
У хмарах страшныя віхры.
У бліскавіцах, з грозным рэвам,
Навісала хмар стрэха,
Гук далёкі Божым гневам
Разліваўся перш сьціха,
Потым бліжэй, бліжэй плыне
Ды часьцей, ды усё гучней.
— Ну, Сымон: дождж, брат, ліне,
Хоць бы хата дзе скарэй!

А Сымон быў зачарован
Хмараў грознаю гульнёй,
Погляд быў яго прыкован
Да таго, што над зямлёй
Хмары ў небі выраблялі:
Як таўкаліся яны,
Як маланкі іх гаралі
І трасьлі іх пяруны.
Дзед барджэй ісьці стараўся
І Сымонку падганяў,
Шоў, на момант прыпыняўся,
Вёскі поглядам шукаў,
Ды хрысьціўся тарапліва,
Як маланка жахане.

— Божэ добры, літасьцівы!—

Прагаворэ і ўздыхне.

— Дзед! Чаму прад бліскавіцай
Ты крыж трэйчы палажыў?

— Ці ні ведаеш, дурніца:

Каб злы дух ні падступіў,

Бо Ілля яго, паганца,

Луціць стрэламі грамоў,

Раз'езджаючы ў маланцы

Над зямлёй між аблакоў.

А злы дух, чарцяка, знае,

Як схавацца — ні хлушу;

Так і гэтак падступае

Пад хрышчоную душу.

От яго і ні пускаюць,

А як чорта ні пусьціць?

Люд набожны гэта знае:

Крыжык трэба палажыць,

От чарцяка і адскочыць —

Крыж страшней ўсяго яму.

А Ілля тут і даскочыць...

Ну, дык ведаеш чаму

Людзі хрысьцяца, нябога,

Як стрэляюць пяруны?

Каб часамі і самога
Ні распляжылі яны.

Хлопчык слухаў, рот раззявіў,
Страх Сымонку агарнуў,
Зноў у хмары вочы ўставіў,
І пад ногі ён зірнуў.
І яму цяпер здавалось,
Што з ім поруч, як клубок,
Нешта чорнае качалось,
Ні іначай, як чарток...
А у хмарах, на маланках
Верхам лётаў Ілія...

Ціха стало на палянках,
Заспакоілась зямля.
Усё баіцца і чакзе
Чагось страшнаго, маўчыць...
Хмара-ж цяжка насядае,
Грозна крылля разнімае,
Гром бушуе, тарахціць.

— Дзедка! Бачыш—унь сяліба!
Крыкнуў радасна хлопчук.

— Што-ж? Мяжою пойдзем хіба,—
Дзед адклікнуўся на гук.
І с шляха яны звярнулі.

На цяньке ідуць мяжой.
Хмары небо апранулі,
Даль закрылася імглой.
Ось загуў дождж ў аддаленні,
Вецяр дружна праляцеў,
Закачаўся да карэння
Лес і глуха зашумеў.
Як жывое срэбро, важка
С хмар цярдніх дождж упаў,
За маланкай сьледам цяжка
Гром страшэнны загучаў.
І, здавалось, ні стрымала
Хмара ценжару грамоў,
Раптам ставы разарвала,
Бытцам рэчка лёд ўзламала
І пабегла з берагоў...
Як ёсьць мокрая да ніткі,
У хату ўходзяць жэбракі.
—Што, пасёрбаў дожджык лыткі?
— Ох, нашчэнт змачыў такі!—
Адказаў дзед на пытанне,
«Пахвалёны» ў хату даў,
Зьняўшы шапку, і літанні
Сумным голасам расчаў.

Стаў Сымонка каля лавы,
Хату поглядам абвёў;
Халаток яго дзіравы
Цёк у дзесяць ручаёў.
Загарэў бедак ад сонца,
Твар лушчыўся і ліняў,
І мізэрна так безконца
Гэты хлопчык выглядаў.
Толькі вочкі асьвечалі
Твар заморэны, худы
І так многа прыдавалі
Хлопцу гора і нуды!
У тых вочках адбівалася
Уся яго душа-крыштал,
Мысль глыбокая снавалася, —
Жыцця горкаго закал.
І той погляд раз даволі
Хоць на момэнт улавіць,
Каб яго ужо ніколі
Ва ўсё жыцце ні забыць.
І Сымонку аглядалі
Можэ з дзесяць пар ачоў,
І відаць, што шкадавалі
Маладых яго гадкоў.

Гаспадар тут жыў багаты,
Семянiсты—жонка, сам,
Пяць хлапцоў ды тры дзеўчаты
Ды быў нарабак, Адам.

— Што, дзядуля: гэты блазан
Свой табе, чужы,—ці як?

— Не, панюхна, ні сваяк.
Так, нідоляй са мной звязан.

— А радню якую мае?
Есьць бацькі, ці сiрата?

— Есьць то ёсьць, мая любая,
Ды што-ж? цемьянь, бедната:
Выгнаў бацька яго с хаты!

— Што ты кажыш? Выгнаў хто?
Хiба ён такi заўзяты,
Ці удраў ён можэ што?

Тут на хлопца вочы строга
Сам уставiў гаспадар.

— Бацька выгнаў? Бойся Бога!
Ты, як бачу, хлопчэ, лгар.
Добры жэўжык,—прызнавайся?

— Не, ягомасьць, як Бог сьвят...
— Ну, ты к хлопцу ні чапляйся,
Хiба ён тут вiнават?

Заступілась гаспадыня:

— Што карыць яго дарма?

Ад добра бацькоў ні кіне,

Добра ведаю сама!—

Тут Сымонка ні стрымаўся,—

Як заплакаў, зарыдаў!

Крыўда, жаль яго прарваўся,

Горка ўздрыгіваў, дрыжаў,

Бо ён першы раз, нішчасны,

Слово жаласьці пачуў;

Слово ласкі, погляд ясны,

Сэрце хлопцу павярнуў.

У хаці ўсім нідобра стало,

Усе пачулі чорствасьць, стыд.

Мусіць крыўды ўсчуў ні мала,

Калі плакаў так наўзрыд.

— Сьціхні, годзі, а то брыдка!

Хто ні бачыў тваіх сьлёз?—

Дзед тузнуў яго за сьвітку,

За плячук зьлегка патрос.

— А чыя-ж то скрыпка гэта?—

Зноў спытаўся гаспадар.

— То яго! О, граць ён—мэта!

Першай гільдзіі штукар!

Ну, Симоне, утні браце,
Хай паслухаюць паны!
Зацікавілісь у хаці—
Больш Симон ім стаў дзіўны.
Хлопчык ўцёрся кулачкамі,—
Ен ўжо плакаць трошкі сьціх,—
І гаротнымі вачамі
Зноў акінуў тут усіх—
І на момэнт затрымаўся:
На яго ужо даўно
Мілы погляд цікаваўся,
Толькі-ж борзьдзінька схаваўся,
Чуць Симон зірнуў адно.
Толькі-ж покі жыць ён будзе,
Ен нікомі ні забудзе
Пары ясьнінькіх ачок,
Чорных бровак, твар прыветны
І на ім чуць-чуць заметны
Добры, добрэнькі сьмяшок.
Ен ішчэ раз вочкі ўскінуў,—
Зноў пагляд той улавіў.
Тут Симонка скрыпку вынуў,
Чуць галоўку пахіліў,
Заіграў—ды так прыўдала.

Як ні разу ні іграў!
Скрыпка ціха вымаўляла
Так, што жаласьць пашыбала
І ўсіх смутак ахінаў.

Усё было у гэтым гранні:
Сьлёзы горкія цішы,
Сэрца сум і парыванне
Адзінокае душы;
Горо чулося, нігода
Маладой яго вясны,
Жыцця горкая прыгода,
І, скрозь смутак, радасьць, згода
Вырываліся с струны
І нясьліся дзіўным хорам,
Заглушалі сэрца стон.
Так ляціць над ціхім борам
Цёплым ранкам стройны звон.
Змоўклі ў хаці ўсе да звання,
Так Сымон зачараваў,
Толькі зрэдка, без пытання,
Сам сабой ўздох вылетаў.
Галаву рукой падпёршы,
Гаспадар прысеў за стол,
Нірухома, як абмёршы.

Апусьціўшы вочы ў дол:
Гаспадыня, як стаяла,
Дык застыла так, маўчыць,
Бы яе што прыкавало,
На твары сьлеза блішчала.
Скрыпка-ж голасна зьвініць;
Грае хлопчык, ды часамі
Кіне вочкі ў той куток,
Каб спаткацца зноў вачамі,
С парай ясьнінькіх вачок.
І яны глядзелі пільна,
Ды так гожа і прыхільна
Што ў Сымонкі сэрцо, дух
Перад імі расцьвіталі;
Забываў ён ўсё вакруг,
І тагды струну раптоўна
Ажыўляў вясёлы тон.
Зноў хадзіў смык лёгка, роўна,
І с струнамі палюбоўна
У лепшай згодзі вёў гамон.
Так на полі, ў вечар мая,
Ветра лёгінькі павеў
Чуць калосікі гайдае
І з іх гутаркі складае,

Ніуцямны людзям сьпеў.

Скончыў хлопчык. На калені
Смык і скрышку палажыў
І ў маркотным задуменні
Вочкі-спонкі апусьціў.
Усе маўчалі, ўсім здавалось,
Што струна ні абарвалась,
І ішчэ гамоне смык, —
Так у сэрцы адклікаўся,
Без іх волі, сам ўрываўся
У душы іх чароўны зык.

— А браточак ты мой мілы,
Як-жэ граеш, дабрадзеі!
Колькі здольнасьці і сілы!
Як завешся ты, пахілы?..
Маці! Дай яму скарэй
Падкрапіцца—мо' галодны?
Ах, мой мілы, хлопчэ родны,
Музыканце, чарадзеі!

Хвале хлопчыка малога
Гаспадар на ўсе лады.

— Ну, хадзі за стол, нябога!
Сядзь і ты, стары, сюды,
Пасілкуйцеся з дарогі,—

Ты зьнімі, дзед, свой мяшок!—
Крэкчэ, дзякуе убогі:

— Ні турбуйцеся, панок!
От прысяду я тут с краю,
Хай вас Бог усіх цаліць...
Я, панок,—на што хлусіць?
Натта хлопца паважаю:
Добры хлопчык! Як да сына
Да яго, панок, прывык...

— А відаць, што малыўчына,
Толькі трошачку ён дзік
І худзенькі да замору...
Што-ж Сымон, брат, ні ясі?
Ганна! Зьбегай у камору,
Сыра, масла, прынясі!
Гаспадар к дачцэ зьвярнуўся.

— Зараз, татачка, у раз.—
Хлопчык зьлёгка стрэпянуўся:
Ганнай звалася якраз
Тая гожая дзяўчынка.

І прыўдалая-ж яна!
Станік тонкі, як націнка,
Твар—прыветная вясна;
А як гляне, вочкі ўскіне,

Усьміхнецца—ясны дзень;
У каго хочыш злосьць астыне,
Раптам згіне с твару цень.

Праз мінутку, разам з маткай,
Ганна ў хату зноў вайшла:
Апусьціўшы вачэняткі,
Сыр убогім падала.

— Ну, частуй музыку, Ганя!
Засаромілась яна;
Як цвёт маку, ўся да звання
Шчочка стала чырвана:
Але вочкі ускідае
На Сымонку, ды ізноў
Саромяжліва спускае
Ды ніяк ні знойдзе слоў
Папрасіць яго, як трэба.
І Сымонка сам ні свой:
За сталом такі нізграба,
З сырам сыр есьць замест хлеба,
Трэ галушачкі рукой,
Ніжэй гне свой стан сірочы
І ні знае рук дзе дзець
І ні сьмее ёй у вочы
Сьмела, проста паглядзець.

Дзед, тым часам, твар жэгнае,
Узьняўшы вочы к абразом,
Рукі ўгору узьдзевае
І прад Богам выслаўляе
Ён прыветны гэты дом.

— Благаслоў дом, Божэ, гэты,
Усіх цалі тут і гадуў,—
У дому, ў полі, ў зімы, ў леты.
Божэ! Шчасьцейко даруў...
Дзякуў вам за падвячорак!—
Кажэ дзед гаспадаром.

— Ну, Сымон, да першых зорак
Можэ ў Ліпы сьціганём?—

Хлопцу стало ўраз маркотна.
— Пойдзем!—Ціха ён ўздыхнуў
Ды падняўся і гаротна
Гэту хату азірнуў.
І пачуў ён, як заныло
Сэрцо беднае яго
І як жаласьць падступіла,—
І па чым яна? Чаго?
Так нудзьга, але безмерна
Абхапіла бедака,
Як ні міла і цяжэрна

Гэта торба жэбрака!

— Тут начуйце, хто вас гоніць?

Унь на небі сколькі хмар!

Ды і позна—к ночы клоніць,—

Да іх кажэ гаспадар:

— Клуня блізка, і на сені

Можна хвацка сапачыць,

Чым вы мелі па калені

Гразь па-поцемку мясіць.

— О, ніхай вам Бог спрыяе!

Нам абы які куток,—

Кажэ дзед ды зноў зьнімае

Свае торбы і мяшок.

V.

Сьціхлі сьпевы навальніцы,

Далей хмары ў сьвет пашлі,

І зьнікалі бліскавіцы

Разам с хмарамі ўдалі;

Разрывалісь, ападалі

Хмары кучамі на ніз.

Зоры ў небі замігалі,

Запалілісь, задрыжалі,

Загарэлася Божа высь.

Толькі зрэдка гук грамучы,
Гром таёмны і магучы
Гневам Божым далетаў,
Ды ўсё небо пас бліскучы,
З зор сатваны, спавіваў.
Разгарнуўшысь дзіўным шляхам,
І пад змрокам, як пад дахам,
Сьвет трывожна заміраў.

Лёг Сымонка з дзедом ў сені,
Ні змыкае вочак сон,
Перад ім плывуць, як цені,
І ўстаюць з усіх старон,
Як хмурынкі залатыя
У дзіўным пожары лучоў,
Думкі, вобразы такія,
Для каторых німа слоў,
Каб ўлавіць іх было можна
І падняць із недр душы!
То нісьмела і трывожна,
Сьпевам-музыкай цішы,
Паднімалісь і зьнікалі,
Каб на зьмену ім ізноў
Шлі аднекуль, выплывалі
Роі новых абразоў.

І адзін з іх, вобраз Гані,
Усіх ясьней і ўсіх ярчэй
Плыў, як зорачка ў тумані,
З мілым усьмехам вачэй,
Плыў, і клікаў, і сьмеяўся,
І маніў ён, і ласкаў,
Майскай краскай калыхаўся,
Песьняй Божаю сьпеваў.
У Сымонкі ціха ў сэрцы
Песьня склалася сама.
Ніадступна білась ў дзьверцы,
Ей спакою тут німа,
Хочэ вырвацца на волю,
Раскатурхаць сон цішы;
Томяць сьпеўкі грудзь да болю,
Хочуць выбіцца з душы.

Устаў хлапчынка, сеў на сёні,
Сон яго ніяк ні браў,
Сьціснуў ручкамі калені
І галоўкай заківаў,—
І ні можэ хлопчык зладзіць
Сам с сабою, каб ні граць;
Узяў ён скрыпку, с торпы злазіць,
Сэрцу волю хочэ даць.

Ноч усю зямлю агарнула,
Ліст заснуў на тапалёх,
Нават краска прыкархнула
У вузкіх межах на палёх:
Толькі мясячык прыгожы
Сумны блеск свой разліваў
Ды баранчык дзесь-то Божы
Над балотамі блеяў.
А над цёмнай паласою,
Там, дзе сходзіцца з зямлёю
Край далёкіх небясоў,
Як па слову чараўніцы,
Гасьлі, ўспыхвалі зарніцы
І зьнікалі без сьлядоў.
Змрок над імі чуць гайдаўся,
Ціха, боязна дрыжаў.
То на момэнт разступаўся,
То схадзіўся і гушчаў,
Каб ні страціць панавання,
Каб закрыць дарогу дню, —
А Сымонка слаў вітанні
І вачыма на спатканне
Цягся к Божаму агню.
Пастаяў, палюбаваўся

Ен ўсім гэтым хараством.
І ў густы вішняк схаваўся
Пад парканам за садком,
І па струнцы, па шоўковай
Тромкнуў пальчыкам Сымон, —
Адазваўся песьняй новай
І панёсся стройнай мовай
Чуткіх струн удалы звон.
І казалі струны тыя,
Струны чуткія, жывыя:
«Хто разсыпаў ў небі зоры
Без канца і без чысла?
І каму у тым прасторы
Ночка, дол, лясэ і горы
У сьпевах кажучь «чэсьць, хвала?»
Для каго зарніцы зьяюць
З нісказанай быстрынёй
І цьму ночкі разганяюць?
Каго хмаркі выслаўляюць
На усходзі чарадой?
І хацеў бы з імі зьліцца
І я, зьбеглы і малы,
Каб з усімі ў тахт маліцца,
Каб з усімі палучыцца

У зыках славы і хвалы!»
Струны звонюць, струны граюць,
Сьпеў ужо іншы выяўляюць:
«У небе зоркі, месяц зьяе —
Ціхі срэбраны кружок, —
І зарнічак рой гуляе;
У цьме ні нікне, ні счэзае
Неба сьветлы беражок.
На зямлі-ж, пад небам гэтым
Зьяе іншая краса,
І цьвіце пышнейшым кветам
І яе прыветным сьветам
Наша цешыцца душа...»

Тут Сымон настаражыўся,
Раптам сьпевы абарваў—
Нібы куст заварушыўся.

— Хто тут?—хлопчык запытаў.

Лёгка, бы каза лесная,
І без шуму, як мара,
Ганна вішні расхінае.

— Гэта я, Сымонка, я!
Скрыпку ўчула, ні стрывала
І, схаваўшыся ў кусты,
С паўгадзіны тут стаяла.

Вельмі-ж здольна граеш ты!
Век бы слухала, здаецца!—

Так гаворучы, яна
Села радам з ім, сьмяецца,
Ціхай радасьці поўна.
Хлопчык весь усхваляваўся,
Слоўца вымавіць ні мог,
Бы яму язык адняўся,
Рук ні чуў ён, ані ног.

— А як нас тут хто пачуе?
Урэшці вымавіў хлапчук:—
Можа матка завярдуе,
Бацька выйдзе твой на гук,
Скажэ — позна, спаць пагоне, —
Лепей так пасядзімо...
Ніхай ноч адно гамоне, —
Хай іграецца само...

— Хіба-ж ночка голас мае?
Ночка — проста ноч і цень,
Ноч як усё, сапачывае,
Ноч тагды, як гасьне дзень, —
Кажэ Ганна. — Нёж ніколі
Ты ні чула, як жыва,
Галасоў начных у полі,

Ці як шэпчэцца трава?
Як у лесі дрэво з дрэвам
Ціха, важна загудзе,
І як жыто шумам-сьпевам
Мову-песьню павядзе?

От, прыслухайся, Гануся,
Як сьпевае усё вакол...

— Што ты кажаш? Я баюся:
То мо' страшэ нас злы дух?

— Не, ні бойся: ні пасьмее
І здалёк ён падступіць—

Усюды сьвятасьць, згода вее.

Глянь, як радасна дрыжыць

Небо зорнае, сьвятое,

І які прастор, разлог!

Чэзьне, нікне усё ліхое,

Бо на землю сходзе Бог.

А Ілля сьвяты прад гэтым

Езьдзіў ў хмарах, біў чартоў,

Разагнаў, пабіў без сьметы

Злыдняў стрэламі грамоў;

Іх нідзе німа сягоння,

Зноў у пекло іх запруць...

— Як ты знаеш ўсё, Сымоне!

Разскажы мне што нібудзь,
Пра сваю скажы старонку,
Як ты жыў, як будзеш жыць?—
Просіць Ганна і Сымонку
У вочкі хораша глядзіць.
Усьміхнуўся хлопчык, рады
С тэй увагі, з гэтых слоў,
І пра жыцця свайго здрады
Ціха гутарку павёў...

Разказаў, дзе ён радзіўся,
Як ён жыў і чым ён жыў,
Як і с кім калі здружыўся,
Чым ён сэрцо весяліў.
Аб усім казаў праўдзіва,
Проста, здатна ён казаў,
Усе спаміны свае жыва
Вольным словам маляваў,
І абразы за абразам
Шлі, ўставалі с туманоў,
Здольным сумным-сумным сказам
Ткалісь згодна, клалісь разам,
Як часамі з аблакоў
Тчэцца хмара дажджэвая...

Ганна слухала той сказ

Пільна, вочак ні спускае,
Хоць парушылась-бы з раз.

— Ой, Сымонка, як цікава!

Ну-ж, і гора ты зазнаў!

Кажа дзеўчынка ласкава:

— Ты усё жыцце гараваў.

Ці ты ўжо такім радзіўся,

Ці табе так Бог судзіў,

Каб пакутаваў, нудзіўся

І як прокляты хадзіў?!

— Не, не, Ганна залатая!

Ласкаў Бог і на мяне:

І мне радэсьць пасылае

У сьпевах ночкі, цішыне...

От паслухай:

«То ніўдалы,

Ніхлемяжы быў дубок,

Сярод траў, ў глушы запалы,

І пахілены на бок.

Хто быў дужшы і праворны,

Той грунт лепшы карыстаў,

Для таго быў сьвет прасторны,

А слабейшы і пакорны

Толькі жыцце марнаваў.

Усе дубэ расьлі, таўшчалі,
А закіданы дубок
За нівошта зьневажалі;
І ён быў там адзінок,
Зьмізарнелы і адметны,
Для другіх дубоў чужы;
З ім быў кожны ніпрыветны,
Як той камень на мяжы.
Збоку глянуць, ўсім здавалось,
Што дубок той прападаў,
Што з яго трава сьмеялась,
Што дарма ён грунт займаў.
Так другія разважалі,
А што думаў сам бедак,
То таго яны ні зналі,
Ні дагадвалісь ніяк.
А ў яго быў кут багаты
Усякіх думак, сьпеву, сноў,
Казак вугал ніначаты,
З ім размову вецяр вёў,
І яму сьмеялісь хмаркі
Ды віталісь моўчкі з ім,
Плывучы ў адзэнні яркім,
Тканым сонцам залатым.

З ім усё лето, дзень і ночку
Булькаў сьветлы ручаёк,
А з лясоў, с палёў дубочку
Нёс навіны матылёк.
А ён слухаў, сам маркотны,
Усіх гатовы падтрымаць
І палёжку усім гаротным,
Як і сам ён, хацеў даць,
Каб ўсо чыста былі рады,
Каб ніхто ні гараваў,
І каб крыўды, ліха, здрады
Больш ніхто ні зазнаваў.
Углыбіўшысь ў думкі сьвета,
Зьліўшысь з гэтым усім жыццём,
У горкі жаль яго адзеты,
Ён зрабіўся песьняром.
І сьпеваў ён так прыўдало
У час, як сьвет сапачываў,
Што аж небо усё дрыжало,
І зямля ўся замірала,
І дух згоды ахінаў.
Тагды ўсё яго стварэнні,
І усё слухало той сьпеў.
Чэзла здраднае насенне,

Пераходзіў у радасьць гнеў,
Ажывала ноч глухая,
Зноў займаўся ясны дзень...
Здрыганулась сіла злая,
Чуе — кепска: згіне цень.
Сьціхла песьня — цёмна стало,
Ураз пагасьлі ўсе агне,
І сякера заблішчала
Пры дубовым каране.
Ссеклі злыдні дзіво-дрэво,
Сэрца выцялі з яго,
Каб ні чулі ночы сьпеву
Найдзіўнейшага таго;
А дубок без сэрцавіны
Злосна кінулі на дол.
Змоўклі песьні с тэй часіны,
Сумна стало навакол,
Толькі зрэдка, на сьвітанні,
Як уздымаўся вецярок,
Чулісь журба і стагнацьне—
Плакаў ссечаны дубок.

Шоў тым мейсцам падарожны
І спыніўся: чуе ён —
Ні то голас чый прыветны,

Ні то струн балючы звон.
Аглянуўся — нікагутка...
Бліжэй к дзераву ступію —
Што за дзіво? Што за чутка?
Дуб жалобна галасіў,
Як бы скаргу слаў да Бога,
Ці на долю нарэкаў...
Падарожны з дуба тога
Дудку жыва змайстраваў.
І пашоў у сьвет ён Божы
З гэтай дудкай жабраваць,
Ды ужо ні так прыгожа
Гэта дудка стала граць,
Бо ні тое на ёй гралі,
Чым душа яе жыла,
Бо дар у ёй тамавалі,
Бо нівольніцай была.
І нудзілась дудка тая
Усё аб родных каранях,
Аб праўдзівых песьнях края,
Мілым лузі і палях.
Толькі-ж раз яна пачула
Родны вокліч, родны зык,
Воля, ласка ёй вярнула

Злыми выняты язык.
І за момэнт ласкі, волі
Усё гатова дараваць,
І за гэта сваю долю
Стала дудка выслаўляць.

А як волю усю пачуе—
Зноў, як колісь, ажыве,
Ды зноў песьня запануе,
У сьвет далёка паплыве.
А на тых яе карэннях
Дрэвы новыя ўзрастуць
І другому пакаленьню
Яе песьню дапяюць».

Скончыў хлопчык казку гора,
І галоўку пахінуў...
Зноў Сымонку, як учора,
Жаль вялікі агарнуў.
Ганна слоўка ні ўраніла,
Уся замёрла, як і ён,
Бы жуда іх ахапіла,
Надышла з усіх старон.

І зьнячэўку Ганна ўстала,
Усім надхнулася нутром,

У твар яго папалавала
Крэпка-крэпка! І прапала
Дзесь ў саду за вішняком.

На усходзі чырвань грала,
Цень зьбегала, нікнуў змрок,
І зямля ужо вітала
Новы радасны дзянёк.

(Канец I I часьці).

Часьць III.

I.

О, край родны, край прыгожы,
Мілы кут маіх дзядоў!
Што мілей ёсьць ў сьведці Божым
Гэтых сьветлых берагоў,
Дзе бруяцца срэбрам рэчкі,
Дзе лясэ — барэ гудуць,
Дзе медамі пахнуць грэчкі,
Нівы гутаркі вядуць?!
Гэтых гмахаў безгранічных,
Балатоў тваіх, вазёр,
Дзе пад гоман хваль крынічных
Думкі думае прастор;
Дзе у восень плачуць лозы,
Дзе вясной луге цьвітуць,
І шляхом старым бярозы
Адзначаюць гожа пуць?..
Гэй, адвечныя курганы,

Сьведкі прошласьці глухой!
Кім вы тут панасыпаны?
Чыёй волею, рукою
Вы раскіданы па полі,
Даўных спраў вартаўніке?
Ды ні скажэце ніколі,
Што казалі вам вяке,
І пуцінаю ніроўнай
Бяжыце ў далечыню—
У бок Віліі чароўнай
І пад сьветлую Дзьвіну...
Край мой родны! Дзе у сьвеці
Край другі такі знайсці,
Дзе-б магла так, поруч с сьмеццям,
Гожасьць пышная узрасці?
Дзе бы об-руку з галечай
Расквятнеў багацтва цуд
І дзе-б з долі чалавечай
Насьмеяліся, як тут?..

Скрозь вяночкі дрэў вясёла,
Над мястэчком ці сялом,
Божы пэркві і касьцёлы
Узносяць вежы к небясом,
Каб напамніць нам аб Богу,

Аб угодніках сьвятых
І уняць душы трывогу
У справах грэшных і пустых.
А званішы перад сьвятам
У Божы дом народ завуць,
Каб прад Богам і прад братам
Віны усе свае пачуць...

Край мой родны! ў Божа імя,
У чэсьць касьцёлаў і царквоў
Паміж дзеткамі тваімі
Лёгло многа камянёў;
Многа выйшло трасяніны—
Меч, агонь зьнішчалі край:
З двух бакоў айце дубінай
Заганялі нас у рай.
Кроў лілася ручаямі,
Зрада чорная расла,
Што папамі і ксендзамі
У сэрце кінута была.
І цяпер над вамі, брацця,
Яшчэ ў сіле той раздор:
І папоўскае закляцце
І ксяндзоўскі нагавор.

Брацця мае, Беларусь!

У страшнай кнізе людзкіх спраў
Мусіць Сам Бог для пакусы
Гэты край наш адзначаў.
Тут схадзілісь усе плямёны
Спорку сілаю канчаць,
Каб багата адароны
Мілы край наш зваеваць
І самых нас ўзяць ў няволю,
Путы зьдзеку налажыць,
Кінуць ў цяжкую патолу,
Аб нас памяць усю замыць.
І лілася кроў нівінна,
Швэд набытак наш паліў,
І маскаль тут самачынна
Гвалт над намі утварыў,
І без жалю капытамі
Конь казапкі тут ступаў
І збажынку з ярынамі
Талачыў і драсаваў.
І на нашых становішчах
Білісь Польшча і Літва,
Каб на гэтых пажарышчах
Узмапавалася Масква...
Толькі-ж, брацця, край ні згінуў,

Ні пагнуўся яго стан,
І із нас душы ні вынуў
Ні маскаль, ні польскі пан.
Эх, чаго нам ні прышлося,
Брацця мілыя, ужыць!
Колькі талентаў зьвялося!
Колькі іх і дзе ляжыць,
Нівядомых, ніпрызнаных,
Ніаплаканных нікім,
Толькі ветрам адсьпеваных
У полі посьвістам пустым...
Гэй, суседзі, нашы брацця!
Ні згубілі мы свой шлях,
Ні ўламало нас нішчасьце,
Ні сагнуў нас жыцця гмах.
Дык хіба-ж мы праў ні маем,
Сілы --- шлях свой адзначаць?
І сваім уласным краем
Край свой родны называць?!

* * *

— Гэй, Сымон! уставай, ты чуеш?
Усходзіць сонейко — пара!
Ці забыўся, дзе начуеш?
Час пайсьці нам, брат, з двара.

У хаці, пэўня, паўставалі,
А мы... брыдка, брат, — ўставай!
Помніш, як нас частавалі?
Хоць падзяку людзям дай!—
Рана дзед-жабрак ўсхапіўся,
Зьвязваў торбы, хлопца зваў.
— Дзе-ж ты, жэўжык, прытуліўся?—
Дзед спаважна разважаў.
Азірнуўся ён зьдзіўлёна,—
Цопаць дзед рукой пачаў—
Ні чуваць нідзе Сымона.
«Дзе-ж ён, злодзяй, запрапаў?—
І затросся дзед са страху,
Думка мозг яго ажгла:
— «Абакраў, вуж, і даў маху»!
І сама рука лягла
На мяшочак пад пахвінай,
Але пэл яго мяшок.
І у мыслях прад хлапчынай
Ураз пакаўся дзядок.
Толькі-ж дзіво, што з ім стало?
Дзе хлапчына занепаў?..
А тым часам сонцо ўстало,
І луч першы завітаў

На торп к дзеду с-пад шчыцінкі,
І ў палосцы залатой
Мілліёнамі пылінкі
Закружыліся, як рой;
Пташкі-ластаўкі ляталі
То на двор, то са двара,
Над гнязьдзечкамі снавалі
І так міла шчабеталі,
Як бы зычылі дабра.
Зьлез дзед с торпу ў замешанні—
Дзе-ж падзеўся той Сымон?
Ці дзе ходзіць с пазарання
Ніпаседа—ветрагон?
Абышоў дзед двойчы клуню,
Клікнуў раз, другі—німа!
І напала на дзядуню
Ніадвязная дума...
Аж выходзіць гаспадыня.
— «А дзе-ж, дзедка, твой хлапчук?»
— «Мабыць зьбег; німа ў адрыне,
Я-ж без хлопца, як без рук!
Абышоў я усю гасподу—
Нідзе почуту німа,
Як бы хлопец кануў ў воду,

Ці глынула яго цьма». —
Гаспадар сам вышаў с хаты,
Абудзіўся увесь дом;
Абышлі ўсе клеці, спраты,
Усё агледзілі кругом,
А Сымонка, як кампора,
Загубіўся і ні стаў.
— Ой, бяда-ж мне! горо, горо!
Без Сымонкі я прапаў! —
Бядаваў дзед, бядавалі
Разам з ім гаспадарэ;
Як умелі, уцяшалі
І старому абецалі
І прыхільнасьць і дарэ.
— Ці ні скрыўдзілі яго мы?
А мо' крыўдзіў хлопца дзед,
Што нікому нізнаёмы
У нівядомы пашоў сьвет? —
Гаспадыня разважала.
— Не, — натуры ён такой!..
Што парадзіш? Хлопцу мала,
Цесна з дзедавай сумой.
Хлопец здольны — ні загіне! —
Гаспадар ёй адказаў:

— Долю-жыцце хто абміне,
Што каму Бог напісаў?!

Ганна смутная хадзіла
І трымалася адна,
Жаласьць так ў ёй гаманіла,
Што аж плакала яна;
Пазірала на прысады,
У даль, затканую смугой.
Сэрца прагнуло парады,
Ды парады німа ёй...
І ні раз глядзела Ганна
У тую сторону палёў,
Дзе сінеўся лес туманны
З-за накопаных валоў.
Ёй здавалось, што Сымонка
Пэўня кінуўся туды...
Міла-ж тая ёй старонка
І музыка малады!

Нікнуў зорак блеск халодны,
І сьвятлелі небяса,
І туманам прадусходным
Абвязаліся лясэ.
Дня вясёлага зраніцы
Раскрывалісь па зямлі,

І далёкія зарніцы
З неба ціхаго зышлі.
А Сымон, ачараваны
Гэтай Божаю красой
І выпадкам нігаданым
Добрай ночкі веснавой,
Сам ні ведаў, што тварылось
У яго сэрцы і душы,
Што зьнячэўку налучылось
У прыветнай тут глушы.
То здавалось, што ўся справа
Толькі сьнілася у сьне,
Што й ні сон, а так, праява—
«Можэ здань здалася мне».
Але сэрцо пачувало
Праўду жыцця, яго пых.
На твары пячаць ляжала
Думак сьветлых і сьвятых,
І душа зямлі ні чула,
Ні хацела здрады знаць,
Крылля—волю разгарнула,
Каб і цела ў высь падняць.
«Божэ праўды, Божэ сілы!
Ты ні кідаеш мяне,

Дай мне моц і дай мне крылы
Палянецъ у вышыне,
Аглядзецъ Тваё стварэнне,
Радасьць сьветлую спрыяць.
Сьвета дзіўнаго істненне
І таемнасьці пазнаць».
Так Сымон перад усходам
З Богам ў сэрцы гаварыў,—
На сустрэч сваім прыгодам
Душу чыстую раскрыў.
Азірнуў ён і абмерыў
Далі піхія палёў,
У долю сьветлую паверыў,
У моц таёмных галасоў,
Што ў душы жылі і звалі,
Бог іх ведае куды,—
Дзе і думкі ні ляталі.
«Ну, што,—гайда, брат, туды!»
Вот Сымонка азірнуўся,
Кій-крывулю сваю узяў,
У бок гасподы павярнуўся,
У думках Ганначку вітаў:
«Будзь шчасьліва, краска-зорка!
Ні пагардзіла ты мной,

І ў маёй ты долі горкай
Будзеш зданню дарагой,
І вы будзьце ўсе здаровы!
Будзь і ты здароў, дзядок!
Ніхай к вам з набыткам новым
Кожны зьявіцца дзянёк.»

ІІ.

Нівядомая дарога,
Край далёкі і чужы...
Вы сулілі сэрцу многа,
Хто ўсхадзіў на рубяжы
І знайходзіў ў сабе сілы
Путы прошласьці парваць,
За парог ступіць німілы,
Долі, шчасьця пашукаць.
Вы цягнулі, вы пужалі,
І для беднай галавы
То надзеі параджалі,
То сумленнем білі вы...
У чым-жа ваша гэта сіла
Над бездольнаю душой,
Што дае ёй мах і крылы
Узьняцца смела над зямлёй?
І чаму вам ўлада дана

Сэрцо чарамі абвіць,
Каб пуціну ў край нізнаны
Пышна ружамі укрыць?
Толькі-ж часта насьміхалісь,
Злосна зманьвалі вы нас,
Як мы шчыра давералісь,
Пакладаліся на вас!...

Ціхім ранкам, ў задуменні,
Йшоў Сымон у Божы сьвет,
Сам ні знае, што сустрэне,
Ці пакіне у ім сьлед.
Па бакох пале ляжалі,
Пападаліся гае,
І дарогу прабегалі
С ціхім гулам ручае
І шчасьліва беглі далей
Між высокіх беражкоў;
Гаманілі хвалька с хвалеў,
Сьпевам роўных галасоў,
І у душу закідалі
Водклік згоды і спакой.
Іх алешыны віталі
І ад сoneйка хавалі,
Стаўшы песнаю сьцяной.
Беглі сьценкі між жытамі

Па узгорках і лагох,
І прыгожа васількамі
Убраў поле тое Бог.
Шоў Сымон адзін, свабодны
І нізввязаны нічым;
Чуўся ён—і полю родны
І тым хмаркам вяснавым,
Што усплывалі над палямі
У ясно-сініх небясох,
Пазлацоннымі краямі
Гожа зьяючы ў лучох;
І вітаў іх, ім сьмеяўся,
Падарожны малады
І ціхутка ў іх пытаўся:
«А вы, мілыя, куды?...
Вам дарогі усе адкрыты,
Дзеткі сонца і зямлі,
Клопат, думкі,—усё пазбыто,
Вас нягоды абышлі».
А дарога у пяць нітак
Усё бяжыць і усё бяжыць,
На абапал з ёю жыто
Каласкамі гаманіць;
І ідуць, ідуць малюнкi

Поля, лесу і лугоў,
І лягаць, бы тыя стрункі,
У полі засева шнуроў.
І вот там, на павароці,
Дзе высокі крыж стаіць,
Яблык вежы ў пазалоці
У небе зьяе і гарыць.
Параўняўшысь, прыпыніўся
І набожна шапку зьняў,
Ціха хлопчык памаліўся,
Богу чэсьць, хвалу аддаў,
І дыбае зноў дарогай.
Сонцо стало прыпякаць:
Разважаць пачаў убогі,
Дзе-б пажывы пашукаць?
У бок дарога павярнула.
Лёгшы зграбнаю дугой;
З-за дзярэў стрэха зірнула
І дзьве коміны на ёй.
Падышоў Сымон—карчомка
Са стадолай і дваром.
Усім вядомы жыдок Шлёмка
Быў даўно тут карчмаром.
Шлёму лаялі і білі,

Ды ні моцна, ні са злом,
Бо яго такі любілі—
Ні міналі яго дом.
Ды і як з ім ні паладзіць?
Як-бы ты ні быў з ім груб—
І пасудзіць і парадзіць,
Ды і выціць даць ні скуп,
Абы толькі былі грошы,
Німа грошай—напавер.
Адным словам,—жыд харошы,
Толькі й ты яму адмер.
Дык ні дзіво, што да Шлёмы
Плыў народ, як у касьпёл,
Шоў і свой і візнаёмы,
Узяўшы ў кецку, ці ў прыпол.
І чаго тут ні сустрэнеш!
Сьпеву, бойкі, — ўсяго шмат,
І сам часам вобраз зьменіш,
Потым сам сабе ні раў.
Тут пасэсар, арэндатар,
Дробны шляхціц, важны пан.
Хто папіць, гульнуць аматар, —
Кожын міл быў і жадан.
Вот Сымонка затрымаўся —

Ці зайсьці, ці лепш мінуць?
Урэшці сьмеласьці набраўся —
«А чамуж ні завярнуць?»
Хоць нісьмела, ды ступае
На карчомны ён парог
І пужліва азірае
Гэты моташны бярлог.
Удоўж сьцен цягнулісь лавы,
На сталох — сьлядэ яды —
Брошкі хлеба і патравы;
З аднае сьцяны жыды
З-за асадак пазіралі,
Ды так важна, як панэ.
За сталамі засядалі
Выпівакі, ядунэ.
Пах гарэлкі, дым махоркі,
Як туман, пад столлю звіс,
І ад сьмеху і гаворкі
Сьцены голыя трасьлісь.
Тут сварылісь і гадзілісь,
Цалаваліся сябрэ,
Пахвалялісь і насілісь
З сваёй сілай вухарэ.
Бегаў Шлёма, як шалёны,

То к сталу, то ад стала,
І быў ён, як рак, чырвоны,
Цёрся усюды, як мятла.
Пазіраў Сымон пудліва
І хацеў ўжо маху даць, —
Тут падскочыў Шлёма жыва
І стаў хлопца завлікаць:
— Ну, йдзі далей, места хваце!
Ну, ні бойся — ні зьядуць.
Зайграй людзям, пане браце —
У кішэні накладуць.—
Пасьмялеў Сымон, — дыбае,
Азіраючысь вакруг.
Ось ён мейсцо выбірае,
Забірае яго рух;
Вынуў скрыпку, смык падмазаў
І па струнах як павёў, —
Ціха стало ўсё адразу,
Змоўкло моро галасоў.
Павярнулісь усе галовы
У той бок, дзе граў Сымон,
Дзе йшоў гоман, ціхі, новы, —
Струн жалобны плач і стон.
Пераглядвалісь мужчыны

І ківалі галавой,
То згіналі свае сьціны,
То уставалі чарадой.
Бончыў граць ён і дрыготна
Шапку зьняў і стан скланіў.
Дараць шчыра і ахвотна,—
Усіх Сымонка тут зьдзівіў;
Нават Шлёма грыўню кінуў,
Да сябе ў пакой зазваў.
— От-жа здольны, каб ён згінуў!—
Люд Сымонку выхваляў.
Прываліло усім кагалам
Племя Шлёмаво ў пакой
І стаўпілось цесным валам
І гуло наперабой.
То с Сымонкам, то с сабою;
А з іх самы дасьціпны
Узяў скрыпку і рукою
Дакрануўся да струны...
І ні рад Сымон тэй чэсьці
І кампаніі такой!
Хочэ ногі як унесці,
Горш астрога той пакой,
І на дзьверы пазірае,

Як бы вырвацца з галды.
А багал цясьней сыціскае,
Усё назойлівей жыды.
От ўжо Хаім змайстраваўся,
Каб і смыкам павясьці;
Тут Сымонка ні стрымаўся,
Адбірае смык: — «Пусьці!»
Хаім зубы выскалае,
Аж тут Шлёма ушуснуў сам.
— Го, мой Хаімка ўжо грае!..
Мотка, Хаім, Сруль, Абрам!
Вон пашлі вы! — Выпіхае.
Гоніць Шлёма ў карк сыноў,
Потым дзьверы зачыняе,
Да Сымона падышоў,
Сеў напроці, — важна міна.
— Слухай, хлопчэ, ты — жабрак?
Ну, і што? фэ, — цяганіна!
Ні карысьць табе, ні смак.
Ты-ж музыка найпярвейшы!
Ой, музыка! проста — ух!
І паян нават найважнейшы
Да цябе прыклоніць слух... —
І, пры гэтым, асьцярожна

Жыд усё зьнюхаў, распытаў,
Што тут льга і што ні можна
І так потым ён дадаў:

— Я такі інтэрас маю,

Так табе я палічу:

Я кармлю і абуваю,

Нават грошай прыплачу,

А ты ў карчмі заставайся,

У мяне ты будзеш жыць;

Ты ні бойся і згаджайся —

Тут ні будзеш ты тужыць.

Чаго с торбай валачыцца?

Чаго кленчыць, жабраваць,

Калі можна прыпыніцца,

Хлеб смачнейшы спажываць? —

Слухаў хлопчык, сам пануры,
Апусьціўшы галаву.

«Мабыць добрае натуры...

Што-ж? пабуду, пажыву».

Разважаў хлапец у сэрцы,

Зрэдка вочкамі ускідаў.

Ясна усё, як на талерцы,

Хітры Шлёма выкладаў.

— А чым буду я займацца? —

— Пхэ! якая праца тут?
Граць ты будзеш наймавацца
Ад мяне—і ўвесь твой труд!
У карчмі будуць вечарынкi,
Ці ігрышчо дзе ў каго,
Ну, паграеш дзьве гадзiнкi
Раз-два ў тыдні—і ўсяго!
Вот і ўся твая работа...
Чаго-ж больш табе жадаць?
Ну, й жыві, як ёсьць ахвота...
Больш ні маю што сказаць.
Цяпер твой чарод і слово,
Дык падумай і скажы.
— Ну, што-ж? граць, пан, мне ні нова,
Скрышка, смык мне ні чужы,—
Я сагласны быць у пана,
І служыць я тут гатоў.—
Тае Сымонка нігадана
Тут прытулішчо знайшоў.
У кухні жыдавой, пры печы,
Адвялі Сымону кут,—
Брудны, песны, ды галечы
Можна жыць было і тут
Папалам з ліхой бядою.

«Ну, што-ж?» думае Сымон:
«Я адзін, адзін душою!
Дзе ні кідае прыгон?
Як нядоля ні ўшчувае!
Як бяда падчас ні гне!
А другі й таго ні мае,
Што знайшлося у мяне.»
У гэтай кухні меў пасаду
Шлёмаў парабак, Яхім.
Ен ўзяў хлопца пад абладу
І памог яму сім—тым.
Разам ложку змайстравалі,
Каб меў хлопец дзе спачыць,
Пару бэбахаў дасталі
Цело млявае акрыць.
— Ось цяпер ты князь ды годзі!
Пазайздросьціць сам прусак,
Што у шчыліні—гасподзі
Век зжывае, нібарак.—
Жартаваў Яхім з музыкі,
Як абладзілі пасьцель:
— І сам Шлёма, пан вялікі,
А яшчэ большы круцель,—
Так ні будзе с сваей Хавай

Нават ў «кучкі» спачывайць—
Сьмешнай мовай і цікавай
Стаў Сымона забаўляць.
І асьмейваў усё на сьвеці,
Шлёму с Хавай больш за усіх,
І капаўся, як у сьмеці,
У справах, звычаях у іх.
Потым ў хлопца запытаўся:
— А ты-ж, хлопчэ, колькі шкур
Шлёмі даць ахвяраваўся
І за колькі продаў дур?
Разказаў Сымон умовы
На якіх застаўся жыць.
— Го, жыдоўскія галовы!
Штукарэ яны круціць!—
Джургануў Яхім чупрыну,
Люльку злосна стаў ён ссаць
І пасунуўся ў адрыну —
Трэба воз было прыбраць.
«От дык штука! гм! цікава!»
Стаў Сымонка тут гадаць:
«Ці то праўда, ці забава,
Каб дурнога ашукаць?
Дык хіба-ж я тут прывязан?»

Ці ні пан сабе я сам?
Ці мне Божы сьвет завязан?
Ні стрываю — маху дам!
А як будзе тут — ні знаю, —
Хіба-ж я жыву ў раю?
Дык я тут надзею маю —
Можэ Ганначку спаткаю,
Зорку ясную маю.

Падхапілі зноў Сымонку
Думкі-мары, мысьлі-сны
І ў чароўную пялёнку
Спавілі жыццё яны.
Усё Сымонка забывае.
Вочкі ў глыб душы глядзяць,
І шчаслівы сьмех блукае,
Губы хочуць што-сь сказаць.
І нічога ён ні чуе,
А яго ужо разоў два
Клічэ Хава і сярдуе:

— Уй, дурная галава!
Як глушэц затакаваўся, —
Прынясі, ідзі, мне дроў!
Хлопчык, спуджаны, капаўся,
Сьвет чароўны разьбіваўся.

Нікнуў ў злосьці гэтых слоў.
І Сымонка бег без спрэчкі
На дрывотню за стадол,
Па ваду хадзіў на рэчку,
Працаваў, як чорны вол.
А Яхім у вус сьмеяўся
Ды плячыма паціскаў,
За Сымона заступаўся,
Шлёму «пархам» называў.

У карчомцы быў асобны,
Свой уласны жыцця склад,
Свой рахунак, брудна-дробны,
Звычай, право і урад.
Хлопчык жыў і прыглядаўся,
І тагды, як ён дрыжаў
Перад Шлёмам і баяўся,
Жыда «панам» называў,
То Яхім ні раз у вочы
Сыпаў Шлёмі, як пяском,
І з ім Шлёма ніхвочы
Быў стыкацца языком.
Карчма рэдка пуставала,
Чуць развідніца — сюды
Чья-нібудзь душа вітала,

Шоў стары і малады
І наскора выпівалі,
Зьеўшы с хлебам сялядзец;
Прыбывалі, выбывалі
І гаратай і касец,
Цэлы дзень рыпелі дзьверы.
І былі такія тут,
Што ніяк ні зналі меры
І, сагнуўшыся, як склют,
Церпяліва выжыдалі,
Дзе-б к кампаніі прыстаць,
Або стала разважалі,
Што-б ў залог тут Шлёмі даць.
Так бывала у дзень будны,
У сьвято—нельга і прайсьці.
Брата, бацьку было трудна
Тут разгледзіць і знайсьці.
Але летам то нічога,
От зімой зайсьці ў карчму!
Тут падзівішся нябога,
Згубіш сумную думу.
Тут падчас трасуцца сьцены,
Лавы крышацца, дрыжаць;
Часта ў ход ідуць палены,

Пэйсы Шлёмавы трашчаць.
Сёмка тут пачне казанні,
Як Мацюта лез на плот,
Як Чылін сьпеваў літанні,
Як жаниўся Лысы Дод.
Пра шаўца пачне ён казкі,
Як раскажэ—хоць ты ляж!
Як у Хасі, з яго ласкі,
Нарадзіўся Мэсыяш.
Два Антосі—Лузун, Лата
Пацешаюць тут усіх,
А Базыль, Карусь—два браты—
Зводзяць двух братоў чужых.
І ні раз тут закладалісь,
Хто больш вышэ ці сажрэ,
Колькі раз «у плечкі» бралісь,
Хто пакоціць, адбярэ.
Тут зубамі крэпкі Сыса
Ступу тоўстую насіў,
І Варьяту Янка Лысы
Пузо ботамі мясіў,
А той жылы ўсе напружыць,
Голы ўздуецца живот,
Янку носіць ён і кружыць—

Пацешаецца народ.
Тут, бывала, ў карк Шіліпа
Гнала жонка с карчмы вон,
І аб сына стары Клыпа
Чапялу ламаў і млён.
Тут ігрышчы адбывалісь
Перад сьвятамі зімой,
І трасьліся, калыхалісь
Сьцены, дошкі пад нагой.
Дзяцюке, пабраўшы пары,
Тут ляталі, як віхрэ,
Як пры лесі на папары
У гіз бегаюць валэ.
Верцяць дзевак, як круцёлак,
Па паветры іх нясуць,
Сьцены, прыляк і пяколак
Іх хвальбонамі мятуць;
Аж падлога пад нагамі
Гнецца, крэхчэ і рыпіць,
І агонь у тахт з рубцамі
У лямпі с подскакам гарыць.
Патамяцца, папацеюць,—
Дзьверы насьцеж—на мароз!
Покі лбэ пахаладзеюць,

І пачне сінецца нос.
Весялілісь маладыя,
Частаваліся, пілі,
Для іх вечары сьвятыя
Многа радасьці нясьлі.
А Сымонка, як пракляты,
Ім да трэціх пеўняў граў.
Толькі ён ні ведаў сьвята,
Сьветлай радасьці ні знаў!
Без ахвоты, без утхнення
Смык ускідвала рука,
Ні хапало і цярпення,
Сіл падчас у бедака
Граць праз цэлых тры гадзіны
Нісканчоную кадрыль.
Марнаваўся век дзяціны,
Талянт брудзіўся у пыл.
І прышлося тут хлапчыне
Чарку горкую спазнаць,
І ён чуў, што сэрцам гіне,
І душа яго тут стыне,
Дару Божаго пячаць.
Сьветлы дзень—што ноч: так само
Жыцце тут было адно,

І глыбей ўцягала яма
Хлопца беднаго на дно.
Рана хлопчык падымаўся,
То каморкі падмятаў,
То пры кухні увіхаўся,
Шлёму, Хаві памагаў.
Так весь дзень і быў заняты,
А каб час ні марнаваў,
Ад Сымонкі Шлёма кляты
Смык і скрыпку адбіраў.
— Будзе струмант так палейшы,
Без патрэбы што іграць?
Трэба, хлопчэ мой мілейшы,
Свае рэчы шанаваць».

Крыўда ў сэрце западала,
Ірваў грудзі хлопцу жаль,
Як струна, душа дрыжала,
Але сілы ні хватало
У зіму выбрацца у даль.
І хадзіў ён, ціхі, смутны,
Горо ў сэрцы затаіў,
Як бы нейкі каламутны
Перавал яго насіў.
— Ну, Сымон штось ні ў гумору!

Зауважываў Яхім:

— Бачу, ты ні йдзеш у гору:
Шлёма—кепскі твой айчым.
Ты—падкухцік, ты—музыка,
Падметайла, ваданос,
І маўчыш, як без языка,
І цягаеш Шлёмаў воз.
А ўсё горо ў тым, вядома,
Што ты мяккі, брат, як смоўж,
І табою верціць Шлёма
І упоперак і ўдоўж.
А тут трэба агрызацца,
Кіпці ў шкуру запусьціць.
Што табе жыдоу баяцца?
Ці без іх ні можаш жыць?
Толькі што-ж? твая натура
Так, ні людзкая, скажу...
Меней, хлопчэ, трэба дуру:
Цяжкі воз—гак па гужу!

«Дзякуй вам за хлеб, за кашу
І яшчэ за міласць вашу!
Вот хамут вам, вот дуга,
А я больш вам ні слуга».

Дзівачок ты!—з нейкай ласкай
Дадае яшчэ Яхім:—

Цяжка жыць с чужой папаскі,
Лепш ідзі к бацьком сваім:
Сэрцо бацькаво—ні камень,
Бацькаў хлеб—смачней віна,
І ні зломіць тваіх рамен
Праца бацькава гумна...
Ці-ж бы я служыў у жыда,
Каб я меў бацькоў і дом?
Прападзі ён, гэты скныда!
Ды пабі яго і гром!—
— Эх, Яхім!—ўздыхнуў хлапчына:—
Мо і праўду кажэш ты;
Раз'еднае-ж бацьку й сына
Бераг зрывісты, круты;
І нам з ім ўжо ні сайціся,
І да бацькавых харом
Сьцежкі усе мне запляліся,
Заваліў іх буралом.
Бо мы з бацькам—чужаніцы
І нам поплич з ім ні йсьці;
Есьць, Яхім, ў душы граніцы—
Іх ні здоляеш прайсьці...
— Ат! гаворыш ні да ладу,
І ні сыяміш, што сказаў!

Як відаць, ты любіш здраду,
Абы ў карк цябе хто гнаў!—
Адказаў Яхім сярдзіта,
Павярнуўшыся на бок
І дадаў:—Табе карыто
Лепш за бацькаўскі хлябок...

Змоўк Сымон—Яхім ні чаяў,
Што прычыніць хлопцу боль,
Што яго ён таў ахаяў,
Як бы ў вочы кінуў соль.
Хлопчык доўга быў ні ў сілах
Заспакоіцца, заснуць,
І агонь кіпеў у жылах.
І ад плачу рвалась грудзь.

І V.

Ніўспагаднасьць, насьміханне!..
Спавівалі часта вы
У сум тужліваго зьмеркання
Дух шукання, дух жывы
І ўпіваліся атрутай
У сэрце згнаннікаў сьвятых;
Пацешалісь вы пакутай,
Нішчасьлівай доляй іх.

А за тых, с чыйго вы сэрца,
С чыйх вуснаў вы ішлі,—
У пагардзі, ў паняверцы
Цяжкі крыж яны нясьлі.
І дарогі пракладалі
Скрозь гушчары нуднай цьмы,
Зерне праўды засевалі,
Ім ўсе сілы аддавалі,
Сокі сэрца і душы...

Беглі дні, і шлі нядзелі,—
Ні мянялася карчма:
Так-жа сьцены тут глядзелі,
Дзьверы гэтак-жа рыпелі,—
Усё упынку ім німа;
І так сама, па заказу,
Граў Сымон па вечарох,
Дзе дух творчасьці ні разу
Крыл сваіх узьяць ні мог.
І на волю хлопчык рваўся,
Толькі-б зіму перабыць,
І памалу ён зьбіраўся
Долі новае ужыць.
Справіў вопратку на лето,
Грош сякі—такі урваў

І прастору, волі, сьвету
Зноў з надзеямі чакаў.
Меў Сымон адзін прыпынак,
Дзе душой ён спачываў—
Гэта быў палац—будынак,
Дзе ён з думкамі вітаў!
І дзе толькі ні насілі
Мары—думачкі яго!
І аб чым ні гаманілі,
Ні разказвалі чаго!

Раз, як карчма была поўна
І старых і маладых,
Вышаў хлопчык і любоўна
Кінуў вочкі на усіх;
На мамэнцік замяшаўся,
Потым скрыпку узяў і смык,
Усім іственнем ім аддаўся,
І паліўся ціха зык.
Скрыпка што раз галаснее,
Прыямней гудзе струна,
Скрыпка плачэ, скрыпка млее,
Выгаварвае яна
І раптоўна ажывае.
Ей Сымонка падпевае:

«Божы Дух вітаў у высі;
Сьветы дзіўныя прад ім
У багнах тайнасьці нясьліся,
Песьні анелаў ліліся
У прасторы векавым.

Хвала Богу Вялікаму, хвала!

І зьбіраліся ў чароды
Хмаркі ў цёмных глыбінох,
І схадзілісь ў хараводы
Шчасьця поўныя і згоды
Зоры, зьяючы ў агнёх.

Хвала і Сыну Божаму, хвала!

Усплыў і мясечык двурогі—
Божы срэбраны сярпок—
У ніаглядныя разлогі,
Асьвечаючы дарогі,
Сумны бляск яго пацёк.

Хвала і Духу Божаму, хвала!

«Прылучалі сьпевы—гранне
К сьпевам анелаў сьвятых
Ціхіх ветраў патыханне,
Ясных зорчак блісканне
І хор хмараў залатых.

Хвала Едынаму Богу, хвала!

«Усё гарэло, ўсё дрыжало
На аўтарах тых сьвятоў,
Усюды радасьць пасылало
І Дух Божы выслаўляло
Хорам згодных галасоў.

Радасьць Божую, Сьветы, пазнайце!

«А ў нізіне, с пад тумана,
Шэрай шлямай, як ралля,
Цьмою цяжкаю заткана,
Бы навекі пахавана,
Спала сумная зямля.

Абудзіся, зямля, — хвалі Бога!

«І ціхутка, вірухома
Крылля ноч над ёй ўзьняла,
Нічутна і нівядома,
Для зямелькі нізнаёма,
Хвала гэтая была.

Асьвяціся і цьма, пазнай радасьць!

«І тагды, як ўсё бліскало,
Зьяло ў долымі агнёў,
Там адна зямля маўчала,
Пых і гожацьць нарушала
Сьпева-торжышча сьвятоў.

Прылучайся, зямля, к Божым хорам!

«І бліскучымі крыламі
Ціха Дух Сьвяты ўзмахнуў,
Усемагутнымі вуснамі,
Паслухнянымі вятрамі
У бок зямлі ён дыхануў.

Нясеце зямлі Божую Сілу!

«І сказаў вятром Дух Божы:
«Жыватворчасьці Мой Дух
Вы нясеце у падножжю
Трона-ўлады Сьветаў Божых,
Што раскінулісь вакруг.

Радуйся небо—уваскросьне зямля!

«І ніхай зямля спазнае
Радасьць, пыху небацоў,
І вада ў марох ўзыграе
І абніме моц сьвятая
Лоны гораў і лясоў.

Дух Божы павее—устане зямля!

«І скажэце тым стварэнням,
Хто быў скрыўджаны людзьмі
І хто Божаго утхнення
Прагнуў сэрцам, як збавення,—
«Духа Божаго прымі!»

Радасьць сьпевайце, Духа хваліце!

І срдзъ цьмы зямлі нідбалай,
Дзе пануюць ноч і сон,
Над зямлёю заніпалай
Песьняй згоды, Божай хвалай
Пройдзе голас іх, як звон.

Хвала, спрыяўшым Духа Сьвятога!
«Ціха воздух скалыхнулі
І павеялі вятрэ,
Ніжэй змрок к зямлі прыгнулі,
Воду, лес, зямлю кранулі,
Духа Божаго дарэ.

Засьпевай-жа, зямля, хвалу Богу!
«І зышло на землю дзіво:
Абудзіліся лясы,
Дрэвы радасна, шчасьліва,
Воды ў згодзі гутарліва
Зьлілі ў песьню галасэ.

Хвала Богу Вялікаму, хвала!
«На усходзі слуп агністы
Устаў ад неба да зямлі,
І паліўся бляск празрысты,
Сьвет жаданы, сьвет прачысты,
Цені чорныя сайшлі.

Хвала сьветламу дню, хвала!

«Шлі дарогамі без долі
Людзі, пасынкi зямлі,
Дзеці зьдзеку і патолі,
Што зьневагай і злой воляй
Цяжка скрыўджаны былі.

Радуйцеся, усе пакрыўджаныя!

«І на іх вятрэ дыхнулі
Духам творчасьці сьвятым
І ім сілы разгарнулі,
Душу праўдай ахінулі,
Асьвяцілі сэрцо ім.

Людзі, услаўляйце Божую праўду!

«І пашлі яны як стрэлы,
Громам голас іх гучаў,
Ды адгук на гук іх смелы
Быў ні поўны і ні цэлы —
Іх сьвет гэты ні пазнаў.

Асьвяці, Божа, люд ніўспанялы!..

Граў Сымон,—звінелі струны,
Ціхай радасьцю гулі,
Бы вясной грамы-пяруны
Адгукаліся зямлі;
І дрыжалі жалем зыкі,
Сумам, жальбаю вілісь,

Бы у скрыпкі і ў музыкі
Дзьве душы ў адну зьлілісь.
І сам хлопчык адмяніўся:
У вачах агонь бліскаў,
Погляд ў душу углыбляўся,
Бы ён што у ёй чытаў;
І часамі забываўся—
Дзе ён? Што з ім? — ні ўчуваў,
Бы ад цела аддзяляўся
І сьвет гэты пакідаў.
Ды раптоўна абудзіўся...
— Годзі! годзі!— чуе крык.
Момэнт творчасьці разьбіўся,
Змоўкла скрыпка, выпаў смык.
— Ты у карчмі, ці ў касьцелі?
На хаўтурах ты, ці дзе?!
Як уляпаў, ліхо долі,
І канца німа— вядзе!
Перад ім дзяцюк здаровы,
Задзірака і скакун,
Грозна ўстаў, насупіў бровы,
Вочы ўставіў, як каршун.
— Кантар Шлёмаў,— разьсьпеваўся!
Ты «Лявоніху» іграй;

Раз наняўся, як прадаўся,
А свайго ні выдумляй!—
Адуюль пачулісь кпіны,
Гразь насьмешак, жартаў бруд...
А за што? якія віны?
Чым прашкодзіўся ён тут?
Як памыямі абліты,
Голаў зьвесіўшы на грудзь,
Нірухомы, як забіты,
У вочы ім ні мог зірнуць
Бедны, збэшчаны музыка,
І сядзеў ён, бы той труп.
Ні сарвалось ані зыка
С пабялелых тонкіх губ.
— Будзеш граць, ці не, ты, гніда?—
Насядаў другі дзяцюк,
Тонкі, доўгі, мэрам дзіда.
— Дай у карк яму, Паўлюк!—
Хлопец ўскочыў, ні стрымаўся—
Крыўда моцна дапакла;
Сьвет вакруг ў туман заслаўся,
Заскакаў, закалыхаўся,
Злосьць пружынай узьняла.
— Я ні буду граць вам!...сьвінні!..

Чуеш ты, даўгель—цыбук?
Граць ні буду, чуй,—от згінь я!
Будзе зьдзеку з мяне, мук!..
Хоць парэжце на кавалкі,—
Я і вокам ні маргну,
А ні буду граць с-пад палкі,
Сьпіны вам я ні сагну!..
От я увесь тут перад вамі,
Бійце-ж вы мяне! Ну, што ж?..—
Шум пашоў між дзяцюкамі!
— Бач які—ідзе на нож!
Сам сібе Сымон ні помніў
І ні ўзважыў сваіх слоў,
Але гэтым ён уроўніў,
Большым стаў у дзяцюкоў.
— Што, Паўлюк!—пачулісь жарты
«Зарабіў, брат, <цыбука?»
Справядліва—таго й варты:
Што-ж ты лаеш хлапчука?—
А Сымон, як палатняны,
Погляд кінуўшы з гары,
Шоў праз карчму, нібы п'яны,
Без крывінкі у твары.

V.

Час быў ранні. Вёскі спалі,
 Ні трубіў у рог пастух,
 І дарогі спачывалі,—
 Ціха усё было вакруг.
 Ад карчмы на шлях ценькамі
 Хтось-то сунуўся, як здань,
 С палкай, с клункам за плячамі,
 Ні ўважаючы на рань.
 Шоў ён борзда, азіраўся
 У бок стадолы і карчмы,
 Бы за ім адтуль хто гнаўся
 І згубіў яго срдзь цьмы.
 На шляху ён прыпыніўся,
 Паразважыў, пастаяў,
 Потым ён перахрысьціўся,
 Вольным шляхам падыбаў.
 У палёх дрэмалі нівы,
 Нівнуў ў небі зорак пас.
 Вот заціўкалі шчасьліва
 Пташкі-жаваранкі ўраз
 І віталі рань сьвятую,
 І туман з лагоў ўставаў,
 І карону залатую

Усход за лесам узьдзеваў.

Адзінокі падарожны
Усё дыбаў і ўсё дыбаў,
Даль палёў і сьвет разложны
Ціхім усьмехам вітаў.
І быў ён худы і слабы,
Бледнасьць хворасьці ў твары,
І скрозь рвань сьвяцілісь драбы,
Кашляў, бедны, як стары,
Толькі вочы больш гарэлі,
Глыбей ў лоб вайшлі яны,
А з-за плеч на сьвет глядзелі
С клунка кончыкі струны...
Шыр палёў, цяпло і воля
Адагрэлі яго зноў,
І сьціхалі яго болі,
Адживала ў сэрцы кроў.
Толькі-ж ногі штось замлелі,
Слабасьць нейкую пачуў
І ў руках і ва ўсім целі,
І сон хлопца агарнуў.
Ён з дарогі зварачае
І на сонцы пад кустом
Прысядае, спачывае,

Потым крэпка засыпае,
Распрасьцёршыся пластом.
Доўга спаў ён, як забіты.
Сонцо стало на поўдні,
І гулі над іх сярдзіта
Дзеці лесу, авадні.
— Устань, любы!—казало сонцо,
— Абудзісь!—шумеў дубок,
І скрозь травак валаконцо
У твар павеяў вецярок.
— А-а!—Сымонка пацягнуўся,
Голаў сонную узьняў
І ні зразу схамянуўся,
Як, чаго сюды папаў.
— Дзе-ж то я і што са мною?—
І прыпомнілось яму,
Як сквітаўся ён с карчмою,
Як уцёк ён і чаму...
Але што то? здань ці дзіво?
Ці вачэй абмылка, зман?
Бы хтось глянуў ды так хціва,
Так прыгожэ і шчасьліва,
Бы душы і сэрца пан?
Штось то блізкае пачулось,—

Што? ні выявіць ніяк.
Усхвалёвало, адгукнулось,
Палажыло ў сэрцы знак,
Растрывожыло ўспаміны,
Што сакрамантам былі
Сэрца беднаго хлапчыны
І ва ўсякія часіны
Там іскрылісь і цвялі.
«Гэта сон мяне усьцешыў»,
Сумна хлопчык парашыў,
І ўздыхнуў, галоўку зьвесіў,
Голас сэрца заглушыў... \

— Гэ!—махнуў Сымон рукою,
Каб аб тым і ні гадаць,—
Ні з маёю доляй злою
У сэрцы мары гадаваць!—
Сеў і с клунка ён выймае
Рыбу, хлеб, кладзе на дол;
Ніхай Шлёма выбачае:
Шабасовы гэта стол.
Толькі-ж сьнедаць чуць прыбраўся,
Чуе—голос хтось падаў.
Больш Сымонка заканаўся—
Ясна, з ім хтось жартаваў.

Хлопчык ўскочыў, азірнуўся,
Галавой абвёў вакруг,
Бачыць—куст узварухнуўся,
І адтуль, як сьветлы дух,
Твар прыгожы выглядае;
Здаваленне, сьмех на ім,
І Сымонку абвевае
Чымся мілым, дарагім.
— Ганна!—вырвалось ў Сымона,
І назад ён крок ступіў
І стаіць, глядзіць зьдзіўлёна,
Рукі сьмешна апусьціў.
— Ай, Сымон! які дзіўны ты!—
Ганна сьмехам залілась,
І галоўка самавіта
Над травою узьнялась.
І бліскалі яе вочкі,
Як у жыці васільке,
Слоўкі—срэбраны званочкі,
Шчочкі—макавы лістке.
— Дзе спаткалісь мы... Сымонка!
Як-жа ты сюды папаў?..
А як зыгнуў ад нас гонка—
Слыху, почуту ні даў...

Ганна борзда гаварыла,
Распытоўвала сябра,
Навят трошкі пажурыла,
Што адрокся іх двара.
— Я суніцы тут зьбірала,
Зірк—аж бачу, хтось ляжыць;
Я спужалась, страшна стало—
Мо' разбойнік які сьпіць.
Ды ўзяла міне цікавасьць,
Я падкралася бліжэй—
Гэта-ж ты, й такая млявасьць
Ад істоты ўсей тваеі!
І мне шкода цібе стало,
Ні пасьмела я будзіць
І гадзіны дзьве чакала,
«Ніхай, думаю, пасьпіць.»
Ці здароў-жа? як живеца?
І куды ідзеш, зачым?..
Сядзьма тут!—Яна сьмяецца
І садзіцца разам з ім.
— Ганна!.. Божачка Ты мілы,
Як я рады—ні сказаць!
Я пачуўся—нібы крылы
Ты прынесла мне лятаць!..

Ты ні ведаеш, Гануся:
Цяжкі выдаўся мне год.
Успомню—ўвесь закалачуся,
Сілы йдуць мае на звод.
Я быў хворы—ні пад сілу
Для мяне была карчма,
Жыд з мяне выцягваў жылы,
Маё жыцце было—цьма.
Я адзін быў, сам сабою,
Хоць вертаўся між людзей;
Тольку ў думках жыў табою,
Вашай добраю сям'ёю,
Мілай казкаю маею.
А цяпер іду... ўсё роўна,
Толькі-б кінуць мой бярлог,
Толькі-б с скрыпкай жыць любоўна,
Толькі-б вольна жыць я мог...
— Ты зьбіраўся сілкавацца,
На мяне ты ні зважай,—
Еш, Сымонка, што сьціскацца?
Папраўляйся і дужай.
А то хочаш? будзем разам
У лесі полудзень спраўляць.
Там збаночак мой, пад вязам,

Дзе і сыр, блінцэ ляжаць.—
У цяньку старога вязу
Селі, сьнедаюць яны,
І іх сэрцы згоды, сьпеву
Ціхай радасьці паўны;
Ні змаўкае іх гаворка.
Расказаў Сымон аб тым,
Як яму жылося горка,
Хто быў Шлёма і Яхім;
Як жыдэ шабас спраўляюць,
Што у іх ёсьць чорт—каршун,
І што іх—так людзі баюць—
У страшну ноч бярэ хапун.
Потым сьціх Сымон панура,
І на твар яго зьлёг сум,
Бы у сэрце журба хмура
Нацягнула чорных дум.
Ганна голаў пахіліла,
Разважала і яна,
Бы ў адзін іх сум акрыла
Поўдня тая цішына.
— Што-ж мы змоўклі?.. Эх, Гануся!
Як падумаю, што зноў
У сьвет адзін павалакуся,—

Проста ў сэрцы стыне, кроў.
Я нідаўна быў шчасьлівы,
Ні гадалось ні аб чым,
Ні палохаў сьвет жахлівы,
Як бы я й ні жыў у ім.
І ў той міг перад сабою
Толькі меў цябе адну;
Сэрцо поўнілось табою,
Бы сваю знайшло вясну
У сьвёці гора і блукання.
Толькі-ж ёсьць канец усяму,
Наша скончыцца спатканне,
І мой дзень ў тугу зьмеркання
Зноў апусьціцца, як у цьму.
Мы разыйземось. Дарогі
Нашы розна пабягуць,
Паміж намі ёсьць парогі
І нам іх ні абмінуць.
Мы, Гануся,—каляіны,
Аднэй скрыпкі дзьве струны,
Іх аднакі скрозь пуціны,
Ды ні сходзяцца яны.
У прыгодах ёсьць дзьве меры:
Усьміхнецца шчасьце мне,

Я ужо мысьлю, поўны веры,—
Шчасьце пройдзе, патане.
І ад тога пачування
Сэрцо болем зашчыміць,
І ад шчасьця тога, Ганя,
Толькі цень яго стаіць.
А ў нігодах разважаю:
І яна ні вечна: ёй
Усё-ж канца я прычакаю,—
Цешуць думкаю такой.
— Гэта — праўда, праўда, мілы!
Толькі-ж трэба й то сказаць:
Даў табе Бог здольнасць, сілы,
Розум—гэтак разважаць.
Аднаго ні даў—ўдачы,
Гора многа ты панёс;
То абмылка — мех жабрачы,
Ні такі, Сымон, твой лёс!
Ты—пакрыўджан, ты—змардован,
Ты—«ні ў родных каранёх».
У мех жабрачы талент схован,
Ды дасьць волю яму Бог...
Ты паслухай: ніхай ў полі
Роўна колейкі ідуць,

Ніхай дзьве струны, дзьве долі,
Песьню ў згоднасьці пяюць...

А цяпер, на развітанне,
Паіграй, Сымонка, мне,
Каб мінута разставання
Нам казалася аб вясне. —

Слухаў ён і крэп душою,
Сьвет хацелася абняць,
На калені стаць прад ёю,
Жыцце ёй сваё аддаць.
І чароўна зыкаў хвалі
Пакацілісь, пацяклі.
Гэта — анелы сьпівалі
Радасьць Божую зямлі.

(Канец I-й часткі).

г. Обоянь, Курск. гб. 8-12/xii—1917 г.

